

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА ДИПЛОМНА РОБОТА:

**ПОЛІТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСІБ –
ПРИХИЛЬНИКІВ РІЗНИХ СЦЕНАРІЇВ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ
ДОВІРИ ДО ВЛАДИ**

**на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»
за спеціальністю 053 «Психологія»: ОНП «Політична психологія»**

**Студентки ОКР «магістр»
спеціальності «Політична психологія»
Пилипенко Олександрі Олегівни**

**Науковий керівник:
кандидат психологічних наук, доцент
Клименко Ірина Вадимівна**

Допустити до захисту в ДЕК
кафедра соціальної психології
протокол № _____ від _____
завідувач кафедри:
доктор психологічних наук, професор
Траверсе Тетяна Михайлівна

(підпис)

КИЇВ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ДОВІРИ ДО ВЛАДИ ТА ДИНАМІКИ ДОВІРИ ДО ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	7
1.1. Феномен довіри до влади та його історичне підґрунтя.....	7
1.2. Чинники та умови довіри до влади.....	12
1.3. Динаміка довіри до влади в умовах воєнного стану.....	25
Висновки до розділу 1.....	31
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	33
2.1. Організація емпіричного дослідження.....	33
2.2. Методичне забезпечення емпіричного дослідження.....	41
Висновки до розділу 2.....	51
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ПОЛІТИКО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСІБ – ПРИХИЛЬНИКІВ РІЗНИХ СЦЕНАРІЇВ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ДОВІРИ ДО ВЛАДИ.....	53
3.1. Аналіз особливостей осіб-прихильників різних сценаріїв довіри до влади.....	53
3.2. Аналіз дослідження умов підвищення довіри до влади прихильниками різних сценаріїв.....	71
3.3. Методичні рекомендації щодо підвищення довіри до влади в умовах воєнного часу з урахуванням особливостей різних електоральних сегментів.....	82
Висновки до розділу 3.....	85
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	91
ДОДАТКИ.....	98

ВСТУП

Актуальність дослідження. З плином часу суспільство постійно зазнає змін, які вимагають нового розуміння та аналізу. Однією з найважливіших сфер, яка потребує уваги та досліджень, є взаємодія між політикою та психологією. У світлі цього, тема довіри до влади та ментальних станів населення, пов'язаних з політикою в умовах воєнного конфлікту є найдзвичайно актуальною на сьогодні.

Воєнний стан та воєнні загрози мають значний вплив на сприйняття влади. У таких умовах довіра до влади може зазнати серйозних коливань, а особливості реакції прихильників різних сценаріїв підвищення рівня довіри можуть бути визначальними для стабільності суспільства, підтримки та зміцнення легітимності політичних акторів, успішного вирішення кризової ситуації і, врешті решт, перемоги. Зараз всі як ніколи розуміють, що мобілізаційні процеси йдуть на спад і сили на боротьбу та внутрішні опори стає знайти все тяжче. У ситуації, коли дистанція між громадянами та владою занадто велика, – супротив ворогу може зазнати фатальних наслідків.

Розуміння того, які фактори впливають на прихильників різних політичних сценаріїв та якими є психологічні особливості осіб, прихильників різних сценаріїв, сприятиме розробці більш ефективних стратегій комунікації та управління. Це важливо як для політичних лідерів, так і для суспільства в цілому, оскільки дистанція між владою є важливим елементом стабільності та розвитку країни, ментального стану громадян загалом. Враховуючи різноманітність політичних систем та культур, дане дослідження політико-психологічних особливостей осіб які виявляють різний рівень довіри до влади, може сприяти розумінню та прогнозуванню політичних тенденцій або попередженню дистанції між владою в нашій країні та певних її регіонах.

Вивчення політичної довіри в різних її вимірах має давню історію. Дослідження цього феномену здійснювали такі українські вчені як Є. Бистрицький, О. Висоцький, В. Гельман, К. Завершинський, С. Рябова, так і зарубіжні дослідники: Д. Істон, М. Габермас, П. Бергер, Е. Гідденс, Н. Луман, А. Селігмен, П. Штомпка та ін. Чинники та причини походження довіри до влади вивчали Т. Гоббс, Дж. Локк, Дж. Хоскінг, А. Карнауф та Л. Зайченко, М. Назаренко та А. Левицький; різними підходами до вивчення поняття довіри до влади займались: В. Брейтуейт, Б. Едвардс, Р. Джекмен, Р. Міллер, Р. Патнем, Т. Парсонс, Ф. Фукуяма, Р. Харре, М. Фолі, У. Мішлер і Р. Роуз, М. Уоррен, Т. Тайлер, М. Хеттерінгтон та ін. Але ситуація, при якій в умовах воєнного стану зміна влади не відбувається, є унікальною. Тож дослідження довіри до влади в таких умовах є значимим для психолого-політичної теорії.

Отже, дослідження психологічних особливостей прихильників різних сценаріїв підвищення довіри до влади є актуальним та необхідним кроком у вивченні та розумінні взаємозв'язку між політикою, психологією та воєнною ситуацією, та допоможе зрозуміти, які дії зі сторони влади допоможуть нам будувати міцну та згуртовану країну.

Об'єкт дослідження: довіра до влади.

Предмет дослідження: політико-психологічні особливості осіб – прихильників різних сценаріїв підвищення рівня довіри до влади.

Мета роботи: дослідити умови, які висувають різні групи для підтримки достатнього рівня довіри до влади в умовах дії воєнного стану та характеристики прибічників різних сценаріїв підвищення довіри до влади.

Для досягнення даної мети поставлені наступні **завдання:**

1. Провести теоретико-методологічний аналіз феномену довіри до влади та чинників її формування.

2. Визначити методи діагностики особливостей прихильників різних сценаріїв підвищення довіри до влади.
3. Емпірично дослідити особливості осіб з різним рівнем довіри до влади, а також умов та сценаріїв, які вони висувають для підвищення довіри.
4. Розробити методичні рекомендації щодо підвищення довіри до влади в умовах воєнного часу з урахуванням особливостей різних електоральних сегментів.

Для досягнення дослідницьких цілей та завдань нами використано наступні **методи**:

1. *теоретичні*: метод критичного аналізу, метод узагальнення, метод систематизації досліджуваної проблеми на основі осмислення першоджерел;
2. *емпіричні*: контент-аналіз дискурсу щодо довіри до влади в соціальних мережах та психодіагностичні опитувальники та тести: Методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.); Когнітивна орієнтація (Опитувальник на визначення локус контролю) Дж. Роттера, модифікація тесту УСК, наведена за Бондар М.Б.); скорочений варіант Опитувальника рівня політичної участі Л. Кіяшко; «Опитувальник рівня патерналізму у ставленні до інститутів влади» (Т. Стефаненко, О. Тихомандрицька, Є. Белінська).
3. *методи статистичного аналізу*: міри середніх значень, описові статистики, кореляційний аналіз, критерій Манна-Уїтні, t-критерій Стьюдента, регресійний аналіз.

Характеристика вибірки. Вибірка налічує 105 осіб, представників різних вікових груп від 18 до 65 років з різним рівнем освіти з усіх регіонів України та поза її межами, з різним соціальним статусом та політичною залученістю.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні відомостей щодо чинників довіри до влади та дослідженні умов, які висувають різні групи для підтримки достатнього рівня довіри до влади в умовах дії воєнного стану, а також психолого-політичних характеристик цих груп.

Практичне значення: результати дослідження можуть бути використані при викладанні дисциплін «Політична психологія», «Психосемантичний аналіз політичної свідомості» для студентів закладів вищої освіти. Розроблено методичні рекомендації щодо підвищення довіри до влади в умовах воєнного часу з урахуванням особливостей різних електоральних сегментів.

Перспективи подальших досліджень полягають у більш детальному вивченні на розширеній вибірці та дослідженні зв'язку між національною свідомістю та життєстійкістю українців, які належать до різних соціально-демографічних груп та висувають свої умови щодо підвищення довіри до влади.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст роботи викладено на 89 сторінках. Використано 60 джерел, в тому числі іноземних.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ДОВІРИ ДО ВЛАДИ ТА ДИНАМІКИ ДОВІРИ ДО ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

1.1. Феномен довіри до влади та його історичне підґрунтя.

Проблема усвідомлення суспільством про законність існуючої політичної влади безпосередньо пов'язана з кризою довіри, яка кожного року зростає серед українських громадян (це добре відображають дані соціологічних досліджень). Саме це явище являється основою для забезпечення легітимного функціонування владних інститутів. А недовіра до них породжує ситуацію, коли обумовленість існування політичних структур та соціального порядку загалом ставиться під сумнів, а владна еліта, політичні актори не можуть переконати суспільство у власній необхідності. Ускладнює процес дистанціювання саме військовий стан, що введений на території України і під час якого відбуваються швидкі трансформаційні події, які змушують громадян змінювати своє ставлення.

Феномен довіри перебуває в центрі уваги західноєвропейських досліджень з початку 1980-х років. Економісти, політологи, соціальні психологи та соціологи відстоювали ідею «довіри» з різних теоретичних позицій, методологій та методологічних засад. І хоча вони мають різні методологічні підвалини, вони доводять і Алексеева Т. А. підтверджує це у своїй роботі, що «довіра є ключовою категорією для розуміння та конструювання моделей суспільного життя, що зумовлено її всеприсутністю у міжлюдських відносинах, тривалість яких не може існувати без певної дози довіри та відчуття загального смислу» (Алексеева, 1998).

Загалом філософські традиції, які розглядають довіру в контексті взаємодії між громадянами та правителями, можна поділити на дві: Т. Гоббса та Д. Локка. Згідно з першою традицією (так званий

індивідуалістичний підхід), за Т. Гоббсом, мотивацією підпорядкування громадян правителям є їхні власні інтереси, навіть за відсутності довіри (Гоббс, 2000).

У другій традиції (колективістський підхід) Дж. Локк стверджує, що основою ставлення громадян до уряду є довіра, а не контракт. Ця традиція базується на довірі, а довіра базується на оцінці мотивів правителів служити інтересам громадян. За Локком, для того, щоб уряд був легітимним, він повинен базуватися на довірі. Тільки в такому випадку уряду будуть підкорятись (Локк, 2001; Hardin, 1999).

Значна увага проблемі довіри в сучасній західній соціології приділяється Е. Гідденсом, Н. Луманом, А. Селігменом, П. Штомпкою. Згідно з їхньою теорією, довіра допомагає подолати багато ризиків, які виникають у сучасному суспільстві. У своїй книзі «Довіра і влада» Н. Луман зазначає, що довіра стає необхідною умовою розвитку суспільства. Це пов'язано зі зростаючою складністю та невизначеністю сучасного суспільства, а також зі зростаючою тривогою людей щодо майбутнього. (Кузіна, 2010; Luhmann, 2018).

А. Карнауф та Л. Зайченко досліджують сутність поняття політичної довіри та виділяють наступні елементи:

- політична довіра є потужним ресурсом розвитку, передумовою досягнення політичної інтеграції та соціальної довіри;
- є основою для формування довгострокової стабільної політичної влади;
- складова механізму легітимації влади через формування політичного курсу влади, соціальної підтримки та стратегії економічного розвитку;
- чинник демократичного розвитку суспільства (Карнаух, 2020).

Сучасна наука стикається з різними тлумаченнями терміну «довіра», що ускладнює його аналіз з когнітивного та семантичного погляду.

Важливість регуляторної ролі довіри в розвитку суспільства та значення соціальної взаємодії у цьому процесі чітко демонструє Френсіс Фукуяма. У відомій роботі «Довіра» Ф. Фукуяма визначає довіру своєрідним продуктом соціального капіталу. Як він висловився, довіра це «ненанесення збитків, готовність в допомозі та взаємодії» (Fukuяama, 1996).

Для П. Бурдьє соціальний капітал та його соціальна вага визначаються відносинами у конкретному суспільстві, заснованими на очікуваннях взаємного обміну, а політики та державні діячі отримують політичну владу завдяки безпосередній довірі своїх виборців. Т. Парсонс трактує кредит у «довіру» і підкреслює, що довіра виборців – це довіра до політики. На нашу думку, цілком доречним є твердження П. Штомпки щодо ціннісного підґрунтя феномену довіри. Він зазначає, що тільки на основі спільних цінностей, узгодженості світосприйняття та соціальних практик можна створити довіру (Sztompka, 1999).

У науковій літературі зазначається, що довіра до влади, разом з категоріями відповідальності, толерантності та солідарності, є фундаментальним будівельним матеріалом таких соціально-економічних організацій, як держава. Досвід розвинених демократій показує, що чим вищий рівень взаємної довіри в суспільстві, тим частіше спостерігається «добровільна та безоплатна діяльність... а також розвиток інших видів діяльності, спрямованих на розвиток громадянської активності» (Дарнопих, 2013; Putnam, 2015).

Термін «довіра» використовується в соціології та психології для опису відкритого та позитивного спілкування між особами, що ґрунтується на їхньому досвіді, знаннях та взаємному позитивному ставленні. Характеристики довіри включають ірраціональність та різноманітні емоційні аспекти: перший пов'язаний з очікуванням відповідних дій від об'єкта довіри, другий передбачає очікування

позитивного та справедливого ставлення. Ці аспекти часто конфліктують між собою, змушуючи осіб переосмислювати своє ставлення до владних структур, особливо в умовах стресу.

Таким чином, довіра може ґрунтуватись на «збалансованих» емоційних відносинах та на їх можливих комбінаціях:

- довіра, що засновується на розрахунках (люди очікують, що політичний актор, кому вони довіряють, буде діяти відповідно їхньому «депозиту» довіри; якщо інша сторона зловживатиме довірою – шкода буде лише більшою);
- довіра, заснована на емоційному становленні: (очікування, засноване на досвіді, що якщо людина довіряє заздалегідь, «за авансом», то не буде випадків зловживань; крім того, цей процес довіри супроводжується позитивними почуттями по відношенню до особи, якій довіряють);
- інституційна довіра: (очікування, засновані на неформальних домовленостях, формальних правилах і нормах, багаторічній практиці і нормативних показниках, які підтримуються організаційною культурою і підкріплюються довірою) (Зеленько, 2018).

Можемо визнати, що довіра до влади представляє інституційну довіру, отже має під собою очікування, які відповідно полегшують обмін від процесу довіри, мають на меті поєднання спільних цінностей громадян та бекграунд, на якому будуються певні умови та «критерії» довіри до влади.

Тож, довіра може мати різний характер, окрім політичної вона може бути особистою, економічною, інші науковці виділяють інші три компоненти (емоційний, когнітивний, поведінковий). Ознаками особистої довіри є відкритість, готовність ділитися інформацією, політична довіра ж

передбачає готовність електорату передати владу певній політичній групі та підтримувати її діяльність.

Щодо історичної складової поняття довіри до влади, то вже в працях Конфуція та Аристотеля довіра як надійність розглядається як одна з чеснот, що має соціальний характер та сприяє встановленню суспільної злагоди між владою та народом. За словами Віктора Ставнюка, в етиці Аристотеля довіра є частиною етики доброчесності, а також постає умовою для виникнення відносин дружби та симпатії з підкріпленням вільної свободи вибору (Ставнюк, 2002).

У залежності від об'єкту довіри дослідники виділяють:

- довіру до світу;
- довіру до інших;
- довіру до себе (Князева, 2020).

Основа для формування цих трьох видів довіри – «базальна довіра». Цей базовий тип довіри був глибоко досліджений ще у працях Е. Еріксона та на сучасному етапі переосмислений в доробку Османової (Османова; Кожем'якіна, 2020). Виникає така довіра у розвитку особистості досить рано: наприклад, спілкування з близькими людьми. Тож, розвиток оптимального рівня довіри є ознакою зрілості, а також цілісності особистості, яка в свою чергу може адекватно оцінювати зовнішню ситуацію і побудувати відношення до неї, засвоюючи водночас основні цінності і культурний код суспільства.

На думку М. Вебера, в сучасному світі дії особистості не мають нічого спільного з порівняльним аналізом наявних альтернатив й індивідуального вибору. В основі традиційної дії лежить не довіра, а віра, звичка або емоції. Натомість раціональна інституційна легітимність влади заснована на довірі громадян до дій влади. Тож довіра, яка початково формується з самого дитинства, у спілкуванні з дорослими в рамках формальних і неформальних інститутів – згодом стає ґрунтом для

створення не лише загальної мережі інститутів громадянської спільноти, але й поліпшує посиленню довіри до діючих політичних акторів та влади (Вебер, 1998).

Якщо ж соціальна довіра вказує на соціальні зв'язки, то політична довіра впливає на процес державотворення, прийняття політичних рішень та розв'язання політичних криз.

Довіра до влади забезпечує людині:

- відчуття соціальної захищеності;
- дозволяє діяти спокійніше, оптимістичніше повільніше;
- формує взаєморозуміння та ставлення до інших з упевненістю в тому, що їхні очікування будуть виправдані.

Відсутність довіри до державної влади перетворює все навколо нас на світ, сповнений небезпек, залишаючи людей у постійній напрузі, в очікуванні непередбачуваних подій, що несуть потенційну небезпеку. Крім того, недовіра до системи управління країною формує захисний бар'єр від можливих майбутніх загроз з боку інших, дозволяючи їй бути обережною та обачною (Пашина; Супрунець, 2013). Як один з найважливіших елементів демократії, політична довіра показує рівень і характер суспільної підтримки інститутів влади. Тут варто зазначити, що в різних формах правління виокремлюється певний рівень довіри до влади.

Авторитарні режими часто інституціоналізують довіру, закріплюючи її як формальну і сувору вимогу з санкціями. Громадяни мають підтримувати державну владу беззаперечно. Це досягається через обмеження доступу до зовнішньої інформації та суворий контроль; порушення цієї довіри карається. У демократичному управлінні довіра будується, а в авторитарному — навпаки, недовіра. Принцип взаємності не існує і не може функціонувати в умовах диктатури.

1.2. Чинники умови довіри до влади.

Ґрунтуючись на вище сказаному, у рамках цієї роботи довіра буде розумітись як оцінка співвідношення між очікуваннями електоральної групи (сегменту) щодо певної поведінки (рішення) та фактичною поведінкою влади.

Більшість науковців, які вивчають дане поняття, розрізняють об'єкт і суб'єкт довіри. Під першим розуміють народ (виборці), а під другим – владу. Довіру загалом можна розглядати як важливий показник соціального капіталу (відображає сукупність неформальних норм у дії). Коли довіра є високою, всі сфери суспільства – економічна, політична та правова – функціонують краще і приносять більше користі членам суспільства (Лопушинський; Паращевін, 2013).

Як ми вже зазначили вище, довіра до влади залежить від виду правління) так і моральні устої, ведення бізнесу та економічна ситуація багато в чому визначає рівень довіри до влади.

У Китаї, наприклад, конфуціанська соціальна система визначається ідеологією обов'язку перед родиною, де взаємовідносини та обов'язки між членами сім'ї вважаються пріоритетними перед безособовим авторитетом, таким як державна влада. Внаслідок цього, в багатьох латиноамериканських країнах спостерігається вузький коло довіри, що призводить до формування подвійної моральної системи, де люди ведуть себе з високими моральними стандартами у стосунках з родиною та друзями, але демонструють низькі стандарти поведінки у громадській сфері. Це може стати культурним підґрунтям для корупції (Fukuama, 2015).

В Японії ситуація зовсім інша. Ф. Фукуяма зазначає, що «обов'язок, який японці відчувають перед державною владою, завжди важливіший за обов'язок перед своєю сім'єю». Тому в Японії існує повага до чиновників, високий рівень їх професійної підготовки, загальна повага у суспільстві і довіра до влади. Ще одним важливим моментом є те, що у японську

культуру вкорінено негативне ставлення до кумівства, адже роботу надавали людям, у яких дійсно є для цього професійні здібності, а не родинні зв'язки. У Японії діє взаємно узгоджена система «пожиттєвого найму». Така система базується на взаємовигідних умовах: з боку керівництва – це висока заробітна плата, гарантія зайнятості без звільнень, соціальний захист, додаткові надбавки до зарплати з вікомі перекваліфікація в разі потреби; з боку працівників – гарантія, незвільнення за високий заробіток, єдиний шлях до кар'єрного зростання. Така схема дає відчуття стабільності та соціальної захищеності, сприяє зростанню довіри до керівництва та влади загалом (Фукуяма, 2020).

Крім того, Фукуяма зазначає, що питання соціального капіталу та його продукту – суспільної довіри – є особливо важливим для пост комуністичного блоку. Такі країни ще перебувають на етапі свого розвитку, їм важко оговтатись від марксистсько-ленінських устоїв (адже така система лише сповільнювача процесу розвитку соціального капіталу). Падіння комунізму спричинило послаблення впливу закону та порядку, що призвело до зростання рівня злочинності. Незабаром самі владні структури стали порушувати закони та норми, демонструючи приклад безправ'я перед народом. Громадянська недовіра зросла, і всередині соціальних груп стало більш поширеним практикування «доносів».

Потрібно відновити соціальну довіру та здатність людей до співпраці. Узагальнюючи роботи Ф. Фукуями, Перепелиця Н. О. зробила висновок, що освіта, на думку Фукуями, відіграє в цьому важливу роль. Єдиний правильний варіант для всіх країн, які колись були частиною Радянського Союзу, – створити нове покоління активних людей, і частина цієї освіти обов'язково має включати створення цінностей, які спонукають людей до співпраці один з одним, загальної мобілізації та активної громадянської позиції (Перепелиця, 2019; Фукуяма, 2008).

Логічно буде додати думку Рябінчука, який досліджуючи історичні особливості розвитку кожної країни, дійшов висновку, що коріння довіри лежить у традиційних суспільствах, пов'язаних між собою «взаємною відповідальністю» та «круговою порукою». Це сприяло формуванню практик взаємодопомоги та раціонального розрахунку, підвищуючи загальний добробут (Рябінчук, 2012).

Так, проаналізувавши рівень довіри до влади (Президенту, уряд, політичним партіям) починаючи з 1994 по 2012, на основі даних моніторингу Інституту соціології НАН України, можна підтвердити раніше висунуті тези. Бачимо, як на початку здобуття Незалежності рівень довіри у виборців був низький, і лише у 2006 та 2010 рр. довіра до президента країни підвищується після виборів. (див. рис. 1.2).

Бачимо, що 2004, 1998, 2004 та 2008 – роки кризи. Майже всі графіки демонструють від'ємні піки в динаміці балансів довіри. Отже, можна зробити висновок, що під час кризи рівень довіри до політичних інститутів знижується, що може бути пов'язано з негативними суспільними настроями, які впливають на ставлення до світу в цілому.

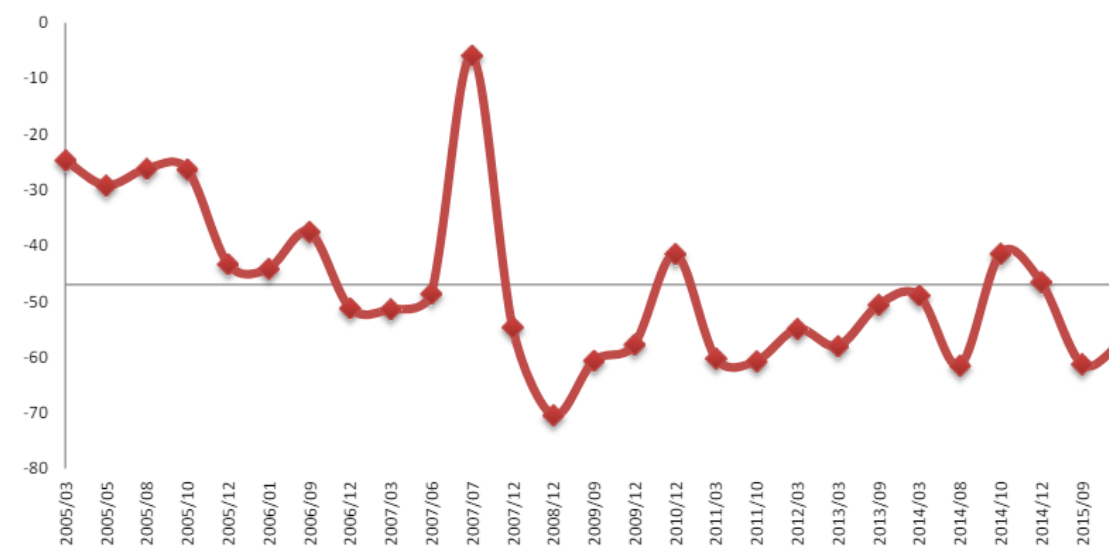

Рис. 2.1. Баланс довіри президенту, Верховній Раді, уряду, політичним партіям та місцевим органам влади (у % до опитаних)

Під час обрання П. Порошенка на пост Президента також спостерігався значний ріст рівня довіри, у кандидата був певний «кредит довіри», але після 1 року правління рейтинг суттєво знизився, адже АТО тривало, погіршення економічного стану відбувалось та статус Криму залишався й досі не визначеним (Інститут соціології НАН, 2012).

Таким чином, вивчення факторів довіри підтверджує, що в економічно складних періодах, коли владні структури піддаються корупційним скандалам або коли добробут населення зменшується, рівень довіри знижується, незалежно від конкретної причини.

Переходячи безпосередньо до факторів та підходів до виокремлення чинників довіри до влади, варто зазначити що це є складним завданням, оскільки включає в себе широкий спектр психологічних, соціологічних, політичних та культурних аспектів. Одним з основних викликів у цьому контексті є розмаїтість та складність самого поняття «довіра до влади». Це пов'язано з відсутністю загально прийнятого єдиного визначення явища та неповнотою дослідницького інструментарію.

Сичова зазначає, що для набуття ресурсу інституційної довіри, окрім цінностей, морально-етичних характеристик (доброчесність, відповідальність тощо), у своїй поведінці необхідно керуватися ідеями та нормами, забезпечувати наступне: регулярність, упорядкованість, підпорядкованість законам і нормам), обґрунтованість (пояснення та аргументація своїх дій), ефективність (компетентність, дисциплінованість) (Сичова, 2010).

На думку М. Назаренко та А. Левицького, фактори, що сприяють формуванню політичної довіри, є:

- політична консолідація (демократичні відносини між владою, політичними інститутами та громадянами);

- політична передбачуваність (відповідність завдань і функцій політичних інститутів та політичних акторів очікуванням суспільства);
- політична стабільність (громадяни зобов'язані дотримуватися законів і законодавчо встановлених правил);
- політична участь (ступінь залучення громадян до суспільно-політичного процесу);
- політична участь (якісний діалог між суспільством і владою, можливості для громадян висловлювати свою думку, яка враховується при реалізації державної політики) (Назаренко, Левицький, 2021).

У певний період в українському політичному просторі відзначалося явище, яке допомагало підвищити рівень довіри до обраної влади — це «купівля» довіри. Рівень довіри до політиків все частіше визначається ступенем задоволення приватних інтересів виборців. Іншими словами, довіра починає залежати від здатності політичних сил «купувати» своїх «клієнтів», приховуючи справжню природу політичної влади. У випадках, коли принцип обміну стає визначальним у міжособистісних відносинах, суспільні зв'язки починаються конструюватися за схемою «еліта-народ». Приклади такого «процесу обміну» ми спостерігали в останні роки.

Прикладом є процес обрання Л. Черновецького на посаду мера Києва, підкуп виборців у 2006 році, який здивував людей не лише в столиці, але й по всій Україні, повторився у 2008 році, але цього разу з рівень подиву був менший. Очевидно, що практика «звикання» є очевидною: технології підкупу виборців також широко використовувалися на президентських виборах 2010 року.

В основі більшості джерел щодо чинників недовіри/довіри до влади виокремлюється раціональна складова, але варто враховувати і

психологічні стани, які зазвичай складно піддаються рефлексії. Таким чином, поряд з тими, хто більше не довіряє чиновникам через корупцію, завжди будуть ті, чия довіра буде непохитною. Люди продовжують довіряти авторитету /керівникам держави, незважаючи на незадоволення економічною ситуацією. І навпаки, деякі люди продовжують недовіряти державним структурам, незважаючи на їхні економічні успіхи. (Мартинюк, 2012).

Ряд вчених вважають, що краще звернутися до когнітивістських концепцій, які пояснюють вплив зовнішніх чинників (економічної кризи, корупції, російсько-української війни) через «призму» когнітивних процесів, які переживають індивіди (Москвич, 2011).

В рамках цього підходу в якості визначальних розглядаються фактори, які опосередковано впливають із зовнішнього середовища на суб'єктивне ставлення індивіда, загальну довіру до владних суб'єктів:

- відношення, сформоване в структурі особистісних очікувань;
- наявність перцептивного процесу (процесу, який відображає дію, об'єкт або явище);
- забезпечення інформацією, яка може бути «оброблена» (сприйнята і збережена пам'яті) індивідом, але ця інформація надходить із зовнішнього середовища (Назарук, 2012).

Вважається, що ці фактори обумовлюють великий діапазон суб'єктивного ставлення громадян до адміністративної системи в сучасних суспільствах: від повної довіри до недовіри.

В контексті нашої теми важливо звернути увагу на очікування виборців як стійкі форми сприйняття дії політичних акторів, що утворюються в процесі політичної соціалізації. Досвід, описаний у праці Погорелого показує, що в стабільних нормативних системах рівень довіри позитивно корелює з рівнем поінформованості про інституцію. Чим краще люди розуміють мету, функції, природу, сутність, роль та компетенцію

державних інституцій, тим більш релевантними стають їхні очікування. Це створює сприятливе підґрунтя для формування довіри. І навпаки, постійні зміни правил та поява/зникнення конкретних структур управління (наприклад, реорганізація міністерств, поява нових структурних підрозділів) посилюють недовіру (Погорелий, 2010).

Інша причина формування довіри до влади зазвичай утворюється завдяки уявленням, на базі певного досвіду, або ж міфологем, що закріплені в масовій свідомості.

Якщо брати до уваги українські реалії, то слід зауважити, що образ чиновника як «злодія-хапуги», який дбає лише про власні егоїстичні інтереси, укорінився в суспільній свідомості досить міцно, створюючи серйозні труднощі у формуванні довіри як до державної влади загалом, так і до уособлення управлінської діяльності зокрема (Рябцев; Чабанна 2014).

Останні очікування мають аксіологічний характер, охоплюючи соціальні та естетичні цінності життя і культури, що включає загальну теорію цінностей. Ці очікування виникають, коли у громадян формується система цінностей стосовно державного управління, і вони вірять, що держава має відповідати певним вищим принципам. Коли цінності стають критерієм для оцінки ефективності державного управління, рівень довіри починає залежати від ідеологічних уподобань кожного індивіда. (Braithwaite, 1998).

Наприклад, прихильники ліберальних цінностей мало ймовірно будуть довіряти державі, яка, на їхню думку, реалізує авторитарну або тоталітарну політику. З іншого боку, якщо суспільство керується (правовими) принципами соціальної держави, ймовірно, буде з підозрою ставитися до влади, яка ігнорує питання соціального захисту або не дотримується прийнятих у країні правових норм.

Як ми вже зауважили, на характер очікувань впливає інформаційне середовище, в якому і відбувається вся політична соціалізація. Це

середовище складається з об'єктивних інформаційних потоків, які транслюють цінності та міфи політичної субкультури, а також з комунікаційних процесів, що запропоновані політичними акторами з метою включення в суспільну свідомість певних стереотипів, політичних уподобань, оціночних суджень та установок.

Інші науковці виділяють дві групи чинників, що супроводжують виникнення довіри до влади. Перший з них стосується безпосередньо результатів і правил функціонування політичної влади – назва цих факторів ендогенні, вони є внутрішніми стосовно політичної системи. Ці фактори залежать насамперед від фактичних правил та ефективності політичної системи. Даним факторам особлива увага приділяється в рамках інституційних (раціональних) трактувань довіри до політичних влади (Лопушинський; Пачева, 2013).

До другої групи належать чинники, які перебувають поза межами політичної системи відповідно і не пов'язані безпосередньо з діяльністю та функціональними правилами політичних інститутів, але напряду пов'язані зі загальними установками, цінностями та переконаннями, закладеними в результаті соціалізації, а також з середовищем існування виборців.

Водночас у межах соціальної психології, деякі автори, в тому числі Щедрова, пропонують виокремлювати чинники довіри до політичних інститутів на основі типів мотивацій, якими керуються громадяни, висловлюючи довіру політичній владі та політичним лідерам. Так, виділяють раціональний та ірраціональний типи довіри до політичних інститутів. (Щедрова, 2020).

В основі тлумачення ендогенних факторів лежать інституціональні (раціональні) теорії (Г. Алмонд, С. Верба, Е. Гідденс, Дж. Коулмен, Н. Луман, С. Скоуронек, Р. Хардін, Д. Старк, Т. Ямагіші, К. Шепсл), які розрізняють міжособистісну довіру та довіру до політичних інститутів, розглядаючи ці два поняття в різних площинах. В основі тези, що довіру

генерує та політична влада, що ефективно діє, а неефективна - сіє недовіру.

Громадяни довіряють політичним інститутам та політичним акторам, якщо вони та їхні представники дотримуються початково задекларованої програми, якщо їхня діяльність є результативною, прозорою та легітимною, а її результати сприяють реалізації інтересів громадян (Кузіна, 2014; Leach, 2005).

У рамках даної теорії, Р. Хардін висловив таку тезу: громадяни довіряють політичним інститутам та їхнім представникам, оскільки знають, що їм вигідно захищати їхні інтереси, тобто інтереси громадян включені в інтереси політичних акторів (Никоненко, 2011; Hardin, 1999).

Окрім ендогенних факторів, згаданих вище, слід також згадати доступність інформації про політичні інститути та політичних акторів. Зазвичай виборці не бажають витратити багато часу на вивчення програм і діяльності владних структур. Це створює проблему, оскільки політики та громадяни мають різну інформацію про стан політичного поля та актуальні питання держави загалом. Якість і кількість інформації, спожитої громадянами, залишає бажати кращого. І єдиним вирішенням цієї проблеми є припущення, що виборці, яким не вистачає достатньої інформації, змушені керуватися лише довірою під час формування власних політичних уподобань і голосування на виборах. Можливо, найбільш радикальна перспектива цього підходу полягає в тому, що довіра до політичних інститутів слугує заміником недостатньої політичної обізнаності. Крім того, у таких випадках можуть спрацьовувати й екзогенні фактори.

Екзогенні фактори пояснюють природу довіри з іншої перспективи, ніж вищезгадане. Екзогенні фактори – це ті, що не стосуються безпосередньо функціонування політичних інститутів, а пов'язані із

загальними установками, цінностями та переконаннями, закладеними в результаті соціалізації. Ці фактори є основним об'єктом уваги в рамках культурних (нормативних і психологічних) теорій довіри до політичних інститутів (Gabriel, 2008).

Представники культурологічних теорій (В. Брейтуейт, Б. Едвардс, Р. Джекмен, Р. Міллер, Р. Патнем, Т. Парсонс, Ф. Фукуяма, Р. Харре, М. Фолі) опираються на те, що довіра до політичних інститутів визначається зовнішніми факторами.

Вона впливає з глибоко ґрунтовних переконань, домінуючих орієнтацій і культурних традицій, які є результатом того, наскільки люди загалом довіряють одне одному (Hardin, 2000).

В основі цього підходу довіра до влади має етичні корені, доброчесність може бути базовою цінністю, яка розділяється суспільством, або загальним наративом. Позиція ось такої «загальної довіри до світу» розвивається з ранніх етапів дорослішання. На думку представників культурологічного підходу, довіра до влади не може бути змінена у короткий час, на відміну від прихильників інституційного підходу, де рівень довіри є більш мобільним.

Довіра людей до політичних лідерів та влади залежить від їхнього загального ставлення до людей. У пошуках довіри до політичних інститутів та їхніх представників, яке базується на психологічних аспектах, люди шукають чесність і правдивість у особистостях, публічних позиціях, промовах та діях політичних лідерів.

На думку представників культурологічного підходу, одним з головних чинників довіри до влади є міжособистісна довіра. З крайньої точки зору, довіру до політичних інститутів можна розглядати як продовження, певну проекцію міжособистісної довіри, що формується з раннього віку. Остання в подальшому впливає на оцінку громадянами

діяльності влади. Виходить, що міжособистісна довіра є основою для побудови довіри до політичних інституцій (Mishler, 2001).

Варто зауважити, що поділ чинників довіри до влади на ендогенні та екзогенні є теоретичним конструктом. У реальності ці два фактори часто співіснують і доповнюють один одного. Наприклад, довіра до політичних інституцій існує як похідна або наслідок від оцінки діяльності уряду та правил роботи в поєднанні з індивідуальними установками, нормами та культурними цінностями.

Такому колабораційному методу дослідники також надали велике значення і наразі ми можемо дізнатись про інтегровані теорії, що мають в основі базові конструкти культурологічного та інституційного підходів до розуміння чинників формування довіри до влади (У. Мішлер і Р. Роуз, М. Уоррен, Т. Тайлер, М. Хеттерінгтон та ін).

Наприклад, У. Мішлер та Р. Роуз підкреслюють, що довіра до політичних інститутів формується на основі досвіду, який набуває індивід. Культурологічні та інституційні підходи відрізняються у тому, коли саме цей досвід набувається та як він впливає на рівень довіри до влади. Перші звертають увагу на важливість раннього життєвого досвіду, тоді як другі акцентують увагу на пізнішій соціальній адаптації та усвідомленні результатів діяльності влади.

Автори вважають логічним об'єднати ці підходи в «модель довічного навчання». Згідно з нею, досвід набувається протягом життя: спочатку формується міжособистісна довіра як результат раннього досвіду, а потім вона може змінюватися (посилюватись чи послаблюватись) в залежності від наступних життєвих ситуацій та свідомого оцінювання результатів діяльності політичних інститутів або їх представників (Hardin, 2002).

Під кінець ще важливо уточнити основні чинники довіри до державних інституцій в умовах загрози та кризи. Вони заслуговують на

особливу увагу і мають іншу природу, адже ґрунтуються на раціональній та емоційній взаємодії між суб'єктами та об'єктами владних відносин. Ці чинники включають задоволення актуальних потреб (задоволення потреб у безпеці і т.д.), відповідальність за ризиковані рішення, контроль над ситуацією, прозорість інформації та гарантії майбутнього розвитку.

Забезпечення нагальних потреб. Варто зазначити, що довіра до влади забезпечує громадянам базову безпеку та соціальні гарантії. Ця потреба стає особливо гострою під час катастроф. Наприклад, уряди багатьох країн світу виділяють значні кошти зі своїх бюджетів на забезпечення особливих умов для своїх громадян у період карантину. Порівняння цілей цих витрат показує, що для розвинених країн важливим є не лише задоволення потреб медицини.

Відповідальність за ризиковані рішення. Оскільки довіра залежить від майбутніх дій інших осіб, вона закріплює невизначеність та ризик, які властиві їй. Довіра може бути створена лише тоді, коли існують ризики, які породжують недовіру. Іншими словами, ризик припуститися помилки необхідний для того, щоб знати, чи є підстави для довіри. Саме через вразливість і часткову невизначеність результатів довіра перетворюється на бажання ризикувати. У реальному світі довіра і ризик -це дві сторони однієї медалі, і вони рідко існують окремо (Newton, 2001).

Контроль над ситуацією. Контролювати події та поведінку стає складніше, коли чийсь інтереси значною мірою залежать від інших, особливо це стосується органів державної влади. Ті, хто співпрацює з багатьма людьми та організаціями, повинні покладатися на інших, адже немає другого варіанту. У країнах з низьким рівнем довіри до владних структур, виконання суспільно важливих вимог та потреб громадян стає великою проблемою, особливо в умовах загрози/військового стану.

Прозорість інформації. Актуальність дослідженням довіри до влади отримує особливе значення в цифровій епохі, де відкритість дій владних структур і великий потік інформації перевищують можливості споживачів зрозуміти й адекватно реагувати на суспільно-політичні та економічні події, що може призвести до неправильних рішень та сприйняття економічних та соціально-політичних процесів.

1.3. Динаміка довіри до влади в умовах воєнного стану.

Як вже було зазначено, поняття довіри є феноменом моральної свідомості, набором специфічних чеснот у взаємодії, фундаментальним елементом демократії, влади та відповідальності, зрештою, соціальним інститутом, який постійно присутній у спілкуванні людей суспільних виступах, промові політиків, риториці журналістів та експертів, особливо в умовах війни.

Перед аналізом і демонстрацією динаміки довіри до влади від початку повномасштабного вторгнення варто зрозуміти, що цей феномен постійно домінував у політичному полі українського суспільства і здебільшого мав від'ємне значення. Це пояснюється багатьма факторами, мова про які буде нижче. Протягом останніх кількох років в Україні спостерігався неоднозначний рівень довіри до уряду. З одного боку, суспільні настрої щодо боротьби з корупцією та політичних реформ значно зросли після Майдану 2014 року. Однак, з іншого боку, довіра громадян до державних інституцій дещо знизилася через неефективність деяких реформ, поширену корупцію серед еліти та непослідовність у впровадження антикорупційних заходів.

Науковці переважно досліджують причини низького рівня довіри до української влади та вплив громадської недовіри розвиток країни. Така тема досліджень пов'язана з тим, що довіра до політичних інститутів України вже багато років залишається найнижчою у світі. У 2011, показник довіри в Україні серед світу є найнижчим у рейтингу, довіра

українців до влади сягала 1,99 бала за 10-бальною шкалою, що було найнижчим показником серед 26 країн Європи.

За даними Gallup (2018), показник довіри громадян до українського уряду становить 9% (у період з 2010 по 2018 рік довіра не перевищувала 24%). Водночас у пострадянських країнах (за винятком країн Балтії) середній рівень довіри до влади становить 48%, а у світі-56%. Низький рівень довіри є небезпечним і переростає у недовіру, яка, за словами Т. Гоббса, є однією з причин «війни всіх проти всіх» (Pohorielyi, 2010).

Беручи до уваги феномен такої суспільної недовіри до влади, який вже немов вкорінився в суспільний менталітет українців, Є. Головаха у своїй роботі «Суспільство без довіри» написав таке твердження: «Нерідко масова сліпа довіра до влади стає джерелом деградації та краху суспільства з наступним тривалим періодом його відродження із соціальних руїн. У цьому контексті рівень недовіри до неефективної влади в Україні можна розглядати певним чином як конструктивний елемент суспільного розвитку» (Головаха, 2016).

До того ж, можна пов'язати систематичний низький рівень довіри до влади з боку українців через зростання незадоволеності ринковою економікою, станом демократичного процесу та соціальної перспективи загалом.

У своєму дослідженні, присвяченому особливостям довіри до політичних інституцій між українцями та європейцями, І. Ларкіна підкреслює, що для європейців у відносинах з владою важливим є дотримання і практика певних цінностей та прагматичний підхід, тоді як українці мають високі соціальні очікування (зокрема, значний рівень доходів та доступ до охорони здоров'я і соціального забезпечення), а також особисті якості представників влади, які вони підкреслюють у своєму суб'єктивному сприйнятті (Ларкіна, 2015).

Інститут Президента України завжди був у високих очікуваннях виборців, на їх думку ця гілка влади має найбільш точно відтворювати ті цінності і принципи, які відображаються уявленнями українців протягом багатьох років. Та і самі кандидати в Президенти не обмежувались в своїх передвиборчих обіцянках, завищуючи тим самим свою планку – ставлячи непереборні очікування у громадян, аби лиш отримати ту заповітну галочку на у виборчому бланку.

Перебіг довіри до президентів України (Л. Кучми, В. Ющенко, В. Януковича, П. Порошенка) ілюструє значне підвищення рівня довіри на початку їхнього президентства, що базується на оптимістичних очікуваннях та сподівань. Проте, цей позитивний настрій зменшується протягом кількох місяців через реальні розчарування та невиконані обіцянки. Зниження оцінок ефективності роботи уряду та втрата довіри до політичних еліт у таких ключових питаннях, як розробка стратегій соціального розвитку, є традиційними ознаками після виборчих оцінок (Погоріла, 2003).

За даними українського інституту соціальних досліджень ім. Олександра Яременка, найвищий рівень довіри після отримання звання Президента серед описаних вище прізвищ було у В. Ющенко (+40%) проте через декілька місяців знизився до -5%. Ще нижчий рівень був у П. Порошенка (на початку +29, знизився до +4 на початку 2014 р. знову ж таки через невиправдані очікування і пусті обіцянки. У В. Януковича взагалі початковий рівень довіри був від'ємним і таким і ж залишився під кінець каденції (з -2% до -31% у період з 2010 р. до лютого 2011 р.).

За весь період розвитку Верховної Ради України, рівень довіри до цього інституту був негативним (від 1996 р.), крім 5 березня 2005 р. (дата новообраної Верховної Ради після Помаранчевої Революції). – 11%. Два найнижчі рівні довіри до Верховної Ради України були у грудні 2008 року (-81%) та грудні 2017 року (-81%), у розпал економічної кризи.

Далі наведено результати соціологічного дослідження, за підтримки фонду «Демократичні Ініціативи» спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 5 по 12 серпня 2022 року. В межах цього дослідження було опитано 2024 респондентів віком від 18 років в багатьох містах та областях України методом face-to-face. Попри стан війни близько 6 місяців та намагання російської пропагандистської машини, довіра українців до державних та владних інститутів поступово зростала. Порівняно з результатами опитування Фонду «Демократичні ініціативи» у серпні 2021 року, станом на серпень 2022 року українці підвищили довіру до всіх владних інституцій, включених в опитування, за винятком політичних партій, де довіра залишалася низькою. Така динаміка на початку війни могла свідчити про високий рівень згуртованості українців, наслідок зростання звітності й прозорості місцевої влади, а також залучення громадян до прийняття рішень.

За останній рік найбільше зросла довіра до Президента України (+92%). Але Згідно з КМІС, у грудні 2021 року лише 27% респондентів вірили Президенту (і баланс був від'ємним на рівні -23%, тобто було більше тих, хто не довіряв, ніж довіряв). Проте за рік цей показник виріс. Довіра до ключових державних інституцій, які наразі відповідають за захист держави, також зросла більш ніж на 50% (МВС, Національна Гвардія, ДБР). Рівень довіри до ЗСУ як був високим до повномасштабного вторгнення, таким і залишився на стан серпня 2022.

Далі соціологічна служба Центру Разумкова провела ще одне соціологічне дослідження у рамках проекту програми МАТРА, але вже з 22 лютого по 1 березня 2023 року.

Було також опитано 2020 респондентів віком від 18 років в багатьох містах та областях України методом face-to-face. І динаміка рівню довіри до влади не сильно змінився протягом року, так само залишився великий рівень у ЗСУ (96%), більшість опитаних висловлюють недовіру

державному апарату (чиновникам), приблизно 64% респондентів, а рівень довіри до Президента дещо знизився, але все одно перебуває у досить високому відсотковому відношенні (85%) (Разумков, 2023).

У період з 30 вересня по 13 жовтня 2023 року Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) провів всеукраїнське опитування громадської думки «Омнібус», де були додані питання з приводу стану справ в Україні і довіри до владних інститутів. Опитування пройшли 2003 респонденти, якісні дані були отримані шляхом телефонних інтерв'ю з використанням комп'ютера (computer-assisted telephone interviews, САТІ) (КМІС, 2023).

Збройні Сили України та волонтери залишаються інституціями, яким українське суспільство має абсолютну довіру в період з травня 2022 року по жовтень 2023 року. Станом на сьогодні 94% українців довіряють Збройним Силам України (98% у травні 2022 року) та 87%-волонтерам (87% у травні 2022 року). За цей період знизилася довіра до центральних органів влади. Довіра до Президента впала з 91% до 76%, до Уряду – з 74% до 39%, а до Парламенту – з 58% до 21%. У період з травня 2022 року по жовтень 2023 року також спостерігається зниження довіри до телемарафону «Єдині новини». Телемарафон зберіг позитивний баланс між довірою та недовірою, але кількість людей, які йому довіряють, зменшилася з 69% до 48% (а тих, хто не довіряє, зросла з 12% до 39%). (див. рис. 1.3).

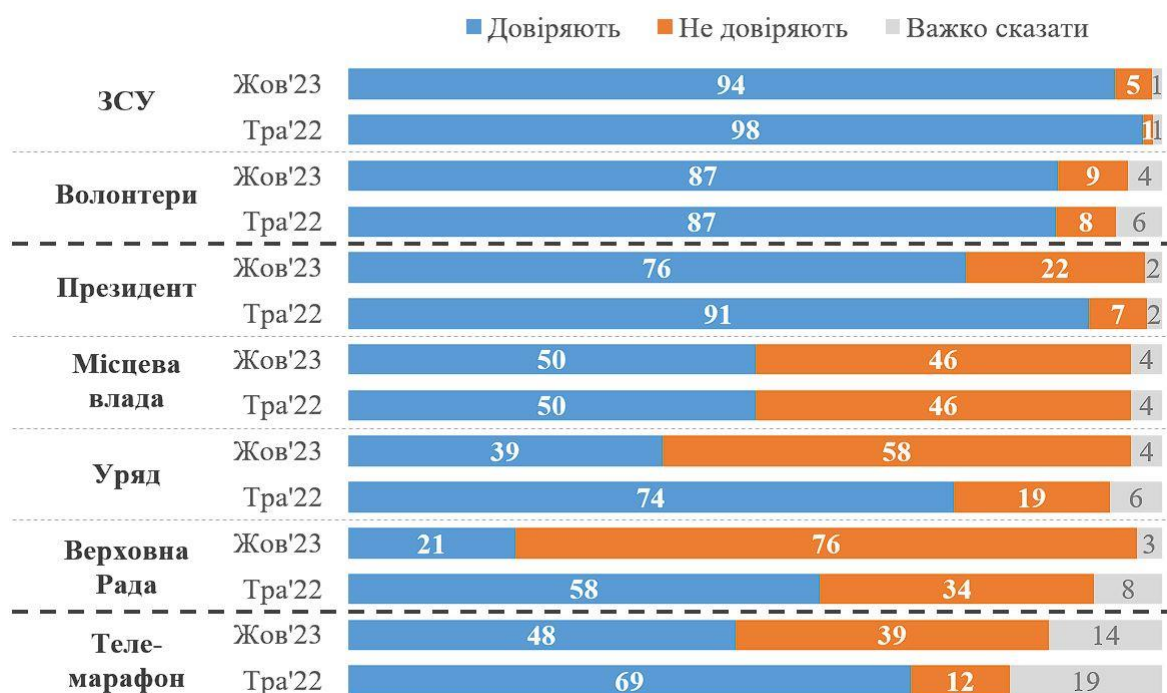

Рис. 1.3. Показники довіри різним інституціям та організаціям 2022- 2023 рр.

Після такого контрастного падіння рейтингу центральної влади – багато експертів і аналітиків почали пояснювати чому так сталося. Загалом на такі рейтинги дуже впливають втому і напруга, а стан війни цю напругу лише збільшує. Це опосередковано впливає на настрої людей та довіру. Разом з цим міжнародний контекст також виконав свою роль (обмеження західної допомоги від партнерів, затримка у постачанні і тд.) Окрім цього могла вплинути ІПСО ворога, «популізм» окремих кадрів з опозиційної сторони, викриття корупції. В тому числі облаштування укриттів, завищення цін на постачання необхідним ЗСУ і тд. На початку населення було позитивно налаштовано, але після обіцяного контрнаступу, який так і не відбувся – рівень довіри впав. Плюс на фоні цього відбулось зростання цін, яке спричинило страх у населення перед можливою економічною кризою.

Висновки до розділу 1

У першому розділі цієї роботи було здійснено теоретико-методологічний аналіз засад довіри до влади, охарактеризовано основні чинники формування довіри до владних інституцій та досліджено динаміку цього явища в Україні з початку Незалежності та в умовах війни.

У ході аналізу підтверджено думку, що довіра до влади є фундаментальним будівельним матеріалом і підтримує легітимне функціонування владних структур, надає політичним акторам переконати суспільство у своїй важливості. Даний феномен почали розглядати ще за часів Арістотеля і це вважалось однією з чеснот, що має соціальний характер та встановлює суспільну злагоду між народом та владою. Далі дослідження довіри до влади активно продовжили західноєвропейські вчені у 1980х роках.

Довіра до влади має багато значень і наразі відбувається полісемія щодо визначення, але всі науковці погоджуються що довіра є ключовою категорією для розуміння та конструювання моделей суспільного життя, що зумовлено її всеприсутністю у міжлюдських відносинах.

Загалом можна виділити два основних підходи до визначення довіри: колективістський (Дж. Локка) та індивідуалістичний (Т. Гоббса). Відрізняються вони тим, що в першому основою ставлення громадян до уряду є довіра, коли у індивідуалістичному мотивацією для підпорядкування правителям є власні інтереси народу.

Великий внесок у поняття довіри до влади та його дослідження зробив Ф.Фукуяма, який вважає довіру своєрідним продуктом соціального капіталу. Довіра надає захищеність, можливість діяти спокійніше, а в умовах кризи або загострення внутрішніх конфліктів всередині країни цей міцний щит починає руйнуватися і віра у майбутнє знижується. В різних формах управління державою різняться і рівні довіри до влади.

Більшість науковців розрізняють об'єкт і суб'єкт у зазначеному феномені (під першим розуміють народ, друге – сама влада).

Існує багато теорій щодо чинників довіри до влади, туди входить і політична консолідація, політична стабільність, політична участь, і передбачуваність. У когнітивістському підході чинниками довіри до влади є певне ставлення та наявність перцептивного процесу, який обумовлює великий діапазон суб'єктивних оцінок та установок громадян щодо влади. Виділяють також екзогенні та ендогенні чинники, серед яких важливу роль відіграє минулий досвід, міфологеми та очікування.

Фукуяма зазначив, що Україна як посткомуністична країна, перебуває на етапі свого розвитку, і громадянська довіра ще має зрости разом з соціальним капіталом, для цього потрібен час. І як показують останні дослідження, довгий час. Україна посідає одне з останніх місць у рейтингу довіри до влади, лише пару разів за часи Незалежності рівень довіри до Президента або Верховної влади була на високому рівні. Так сталося з В.Зеленським, коли той заступив на посаду, створивши дуже вдалий образ слуги народу та підігравши певним електоральним очікуванням. Також було зафіксовано стрімке підвищення довіри до влади та державних інституцій з початком повномасштабного вторгнення РФ. Але через тривалий стан війни, застій у просуванні наших бійців на лінії фронту, зупинку західного постачання допомоги, загальна зневіра до Президента та різних владних інституцій знову повертається.

Чи є цей процес необоротним та які умови владі необхідно виконати, щоб повернути рівень довіри – питання, яке ми ставимо перед собою, плануючи емпіричний етап дослідження.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Організація емпіричного дослідження

На основі теоретичного аналізу підходів до визначення поняття довіри до влади і його компонентів, факторів та чинників, що зумовлюють зростання чи падіння довіри (в тому числі суб'єктивних), було встановлено, що довіра є багатовимірним та складним феноменом, у якого є різні витoki і цей феномен має динамічний характер розвитку.

Довіра дійсно виступає одним із ключових елементів для побудови плідного діалогу та співпраці між державою та суспільством. У демократичному суспільстві вона є надзвичайно важливою, оскільки забезпечує розуміння, взаємну повагу та ефективність у вирішенні суспільних проблем.

Так, політична довіра та соціальна довіра взаємодіють і взаємопов'язані як частини ширшого соціокультурного контексту. Довіра до влади виступає продовженням та втіленням соціальної довіри, і навпаки. Найбільш небезпечними для довіри є кризові моменти та світові потрясіння, які змушують переоцінити своє ставлення до політичних лідерів і змінити свою думку. Сюди ми включаємо також економічну кризу, стан війни, культурні та міфологічні чинники.

Виявлені закономірності та теоретичні засади дозволили нам деталізувати методологічну схему дослідження, задля дослідження політико-психологічних особливостей прихильників різних сценаріїв підвищення рівня довіри до влади.

Нами було виділено 5 етапів емпіричного дослідження:

1. Підготовчо-організаційний, який полягав у деталізації проблематики дослідження, аналізі першоджерел на базі яких

розробляється програма емпіричного дослідження та встановлюється його мета та задачі, а також розробляються гіпотези.

2. Другий етап передбачав підбір методичного інструментарію, розробку анкети, формування вибірки з виходом на певні цільові групи дослідження, проведення опитування респондентів.
3. Третій етап полягав в аналізі та інтерпретації отриманих даних, з використанням кількісних та якісних методів обробки даних.
4. Четвертий етап дослідження – це репрезентація результатів дослідження, узагальненні даних та створення необхідних подальших рекомендацій.
5. Резюмування дослідження у вигляді висновків.

На підготовчо-організаційному етапі були дотримані всі зазначені вище умови, проведено аналіз літератури, виявлені суперечності різних підходів щодо тлумачення довіри до влади та стан невирішеності даного питання, особливо після введення воєнного стану. Відтак встановлено перспективи нашого власного дослідження визначеного явища.

На другому етапі була уточнена мета емпіричного етапу дослідження, розроблені гіпотези та завдання. Ми чітко дотримуватися наступних завдань у цьому етапі:

1. Розробити та конкретизувати емпіричну модель дослідження політико-психологічних особливостей прихильників різних сценаріїв підвищення рівня довіри до влади.
2. Визначити вибірку та створити анкету для отримання результатів.
3. Здійснити емпіричне дослідження та статистичну обробку даних за допомогою статистичного пакету Jamovi.

4. Виявити політико-психологічні особливості прихильників різних сценаріїв підвищення рівня довіри до влади.
5. Створити рекомендації щодо підвищення довіри до влади в умовах воєнного часу з урахуванням особливостей різних електоральних сегментів.

Також проведений відбір методів, які є корисними для виконання поставлених цілей та задач, а саме:

1. Контент-аналіз дискурсу щодо довіри до влади в соціальних мережах;
2. Методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.);
3. Когнітивна орієнтація (Опитувальник на визначення локус контролю) Дж. Роттера, модифікація тесту УСК, наведена за Бондар М.Б.);
4. Скорочений варіант Опитувальника рівня політичної участі Л. Кіяшко;
5. «Опитувальник рівня патерналізму у ставленні до інститутів влади» (Т. Стефаненко, О. Тихомандрицька, Є. Белінська).

Важливим компонентом дослідження стало проведення контент-аналізу дискурсу щодо довіри до влади українців у соціальних мережах, адже це надало нам прослідкувати динаміку вираження ставлення до політичних акторів та інституцій, вичленити основні компоненти та найбільш популярні пропозиції від громадян, задля підвищення довіри. Результати контент-аналізу дискурсу щодо довіри до влади в соціальних мережах були систематизовані на використанні для розробки шкал власної анкети.

Наступним кроком у процесі наукового дослідження є аналіз і обробка отриманих даних, що включає в себе використання якісних та кількісних методів. Цей етап сприяв уточненню та доповненню початкової

гіпотези дослідження, а також підготував нас до подальших кроків. Після проведення емпіричного дослідження та отримання значного обсягу даних щодо особливостей прихильників різних сценаріїв довіри до влади, ми здійснили їх статистичну обробку, узагальнення, аналіз та інтерпретацію.

Останнім етапом емпіричного дослідження є формулювання висновків на основі аналізу вихідних завдань та порівняння їх з отриманими результатами. Цей процес дозволяє зробити підсумки проведеної роботи. Для кожного поставленого завдання були зроблені відповідні висновки. Як результат, ми розробили рекомендації з метою покращення соціально-політичної обстановки між владою та громадянами у контексті феномену довіри до влади.

При проведенні емпіричного дослідження було дотримано всі важливі етичні норми та правила:

1. Принцип “не нашкодити”. У процесі анкетування ми уникали будь-яких дій, що можуть негативно позначитися на загальному і психічному самопочутті респондентів.
2. Принцип компетентності. У процесі дослідження використовувалися лише ті поняття та оцінки, що відповідають методології.
3. Принцип безпристрасності. Незалежно від відповідей респондентів, ми утримувалися від будь-яких упереджених поглядів або ставлень.
4. Принцип нерозголошення. Забезпечувалася анонімність. Отримані результати дослідження були збережені в таємниці.
5. Принцип взаємоповаги. Дослідження ґрунтувалося на повазі до прав та свобод людини; проведення дослідження передбачало отримання згоди досліджуваного; ми не формували питань, що могли би зачіпати релігійні чи інші особистісні переконання.

Характеристика вибірки. Для збору даних з метою вивчення політико-психологічних особливостей груп з різним рівнем довіри до влади передбачалося проведення опитувань осіб, які досягли повноліття (старше 18 років). Ця умова була вказана через низьку політичну активність неповнолітніх осіб та їх не досить не стійку позицію щодо влади загалом. Таким чином, мінімальний вік респондентів склав 18 років, а максимальний - 65 років. З урахуванням вікових криз та рівнем залученості в політичне життя країни було умовно сформовано чотири групи: 18-25 років, 26-45 роки, 46-65 роки та 65+ років.

Кількість представників чотирьох вікових груп наведено на Рисунку 2.1. (подано у відсотках).

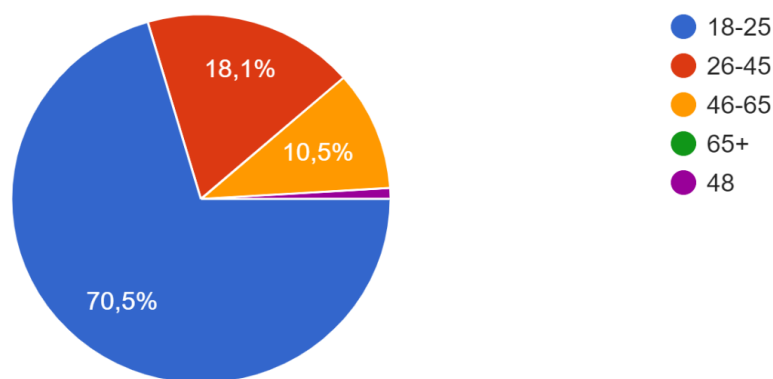

Рис. 2.1 Розподіл учасників дослідження за віком

Також важливо зазначити, що у опитуванні респонденти вказували поточний регіон проживання на даний момент, відповіді нададуть нам більш широкі можливості для дослідження політико-психологічних особливостей прихильників різних сценаріїв довіри до влади та з'ясування/порівняння певного зв'язку між двома групами: тих, хто виїхав і проживає за кордоном і хто наразі перебуває у межах України.

Згідно з цим, 29 (27.6%) опитаних осіб перебувають за кордоном, 76 (72.4%) респондентів у межах країни відповідно.

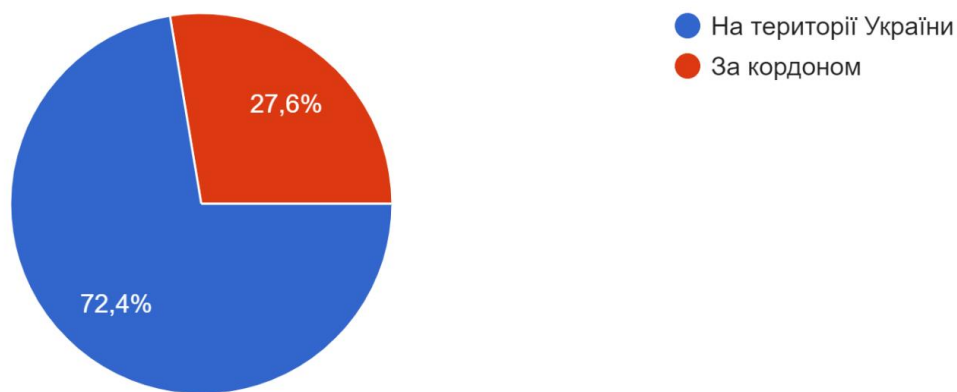

Рис. 2.2. Розподіл учасників дослідження за територією проживання

В проведеному дослідженні взяло участь 105 респондентів, серед яких 75 (71.4%) респондент жіночої статі та 30 (28.6%) особи чоловічої статі відповідно. Всі вони є громадянами України.

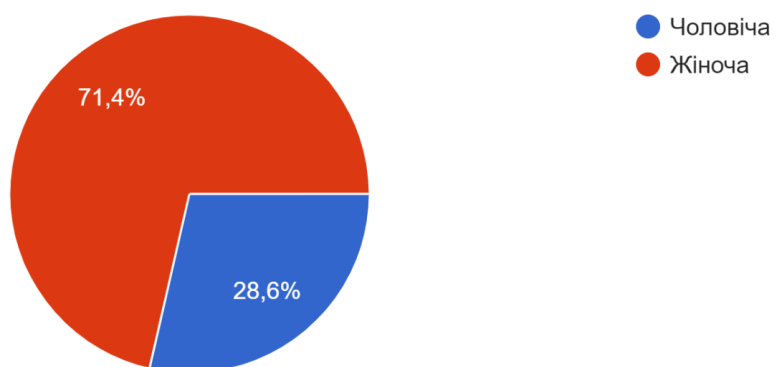

Рис. 2.3. Розподіл учасників дослідження за статтю

Окремим блоком в опитуванні стояло питання, що стосується позиції респондентів у період виборів Президента України 2019 року та на парламентських виборах. Також задавалося питання, за кого вони віддали або віддали б голос на той час, якщо не голосували. Це допомогло нам

розкрити політичну орієнтацію та преференції респондентів та їх електоральну обізнаність.

Бачимо на Рис. 2.4 , що велика частка опитаних не відвідувала вибори 2019 року, або просто не голосувала/не була присутня у виборчій дільниці. Але лідерами все ж виявились дійсний Президент України Володимир Зеленський (62.9%), потім 21% досліджуваних підтримували на виборах Президента у 2019 році Петра Порошенка, Анатолій Гриценко мав довіру у 5% опитуваних, нижче мають лише Юрій Бойко (2%) та Юлія Тимошенко (1%).

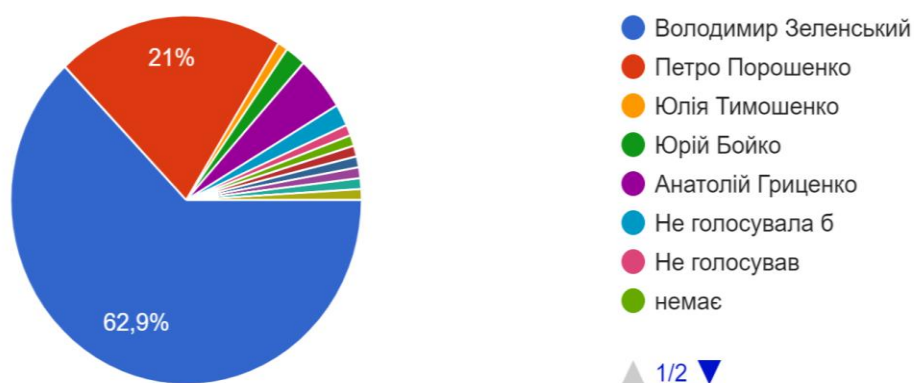
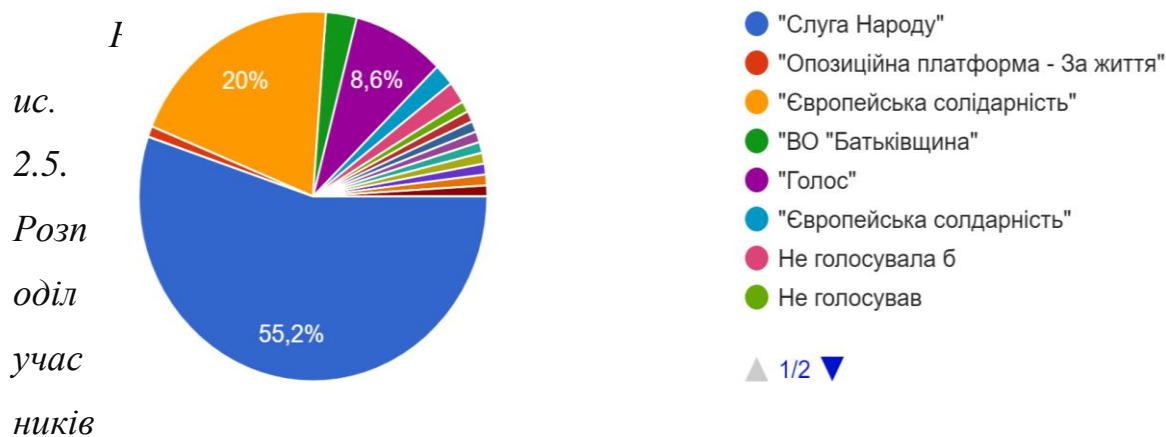

Рис. 2.4. Розподіл учасників за політичними уподобаннями на основі Президентських виборів 2019 року

Майже однаково голоси довіри розподілились і у парламентських виборах, де партія «Слуга Народу» мала переважну більшість голосів серед наших респондентів (55.2%), партія «Європейська Солідарність» мала довіру у 20% опитаних, партія «Голос» має 8.6% серед респондентів, інші партії мають 3% і менше від опитаних: «Опозиційна платформа - За життя», «Батьківщина», «Європейська солідарність», «Громадянська позиція», та «Свобода».

Можемо зробити висновок, що вподобання та погляди щодо партій та політичних акторів наших респондентів відрізняються, та є різними у людей певного віку, з певним досвідом, рівнем політичної обізнаності та участі тощо.

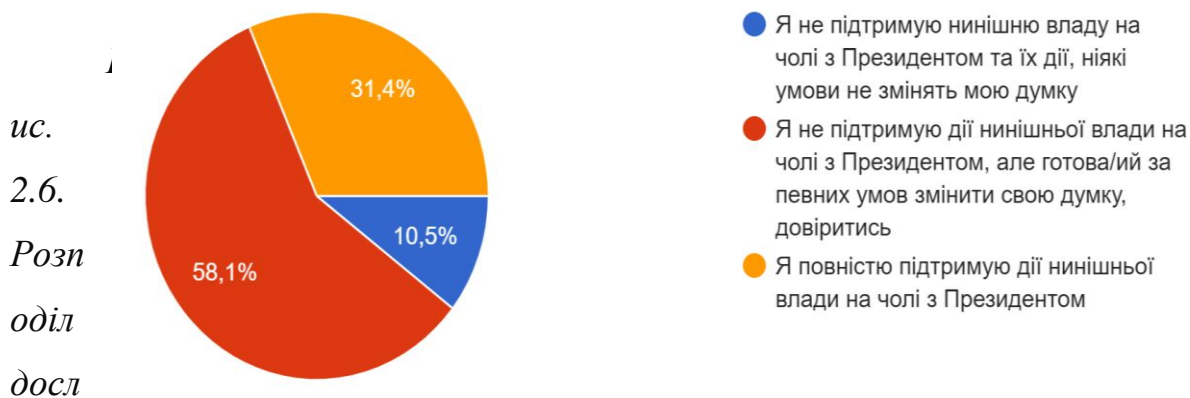

за політичними уподобаннями на основі парламентських виборів 2019 року

Наступною важливою частиною було виявлення преференцій на майбутніх (якби вони були можливі) виборах України, зокрема на Президентських виборах (якщо ті будуть відбуватись найближчим часом). Відповіді ми отримали різноманітні: від готовності до підтримки Володимира Зеленського, В. Залужного, І. Смешка, Р. Грищука, П. Черника, С. Притули, І. Стерненка до жінки-політика, волонтера, повної відсутності таких осіб, якому можна віддати голос.

Наостанок ми запропонували респондентам оцінити свій поточний рівень довіри до влади. Відповідно більшість респондентів не підтримує дії нинішньої влади на чолі з Президентом (58.1%), але готові змінити свою думку під впливом деяких змін або виконання владою певних умов. Наступна група опитаних повністю підтримує дії нинішньої влади (31.4%), що не досить врівноважує загальну статистику щодо довіри до українських владних інститутів. І найменшу групу склали респонденти,

котрі зовсім не підтримують владу та жодні зміни не змусять переглянути їх ставлення (10.5%).

іджуваних за рівнем підтримки нинішньої влади

Це питання дозволило нам в подальшому розділити вибірку на три групи: тих, хто безумовно підтримує владу зараз, хто готовий підтримувати її тільки при виконанні певних умов, хто взагалі не підтримує нинішню владу.

2.2. Методичне забезпечення емпіричного дослідження.

У межах цього дослідження центральним компонентом у нас слугує довіра до влади. Як було вже зазначено, в політичній психології, що поєднує в собі сукупність впливових осіб або інституцій, довіра відіграє ключову роль у формуванні та підтримці легітимності та стабільності системи. Дослідження цього явища виявляється надзвичайно складним завданням через його відносну суб'єктивність та багатогранність. Довіру не лише важко виміряти за допомогою статистичних інструментів, але й викликає численні труднощі у визначенні його сутності, яке може мати

різні аспекти, включаючи довіру до конкретних осіб, інституцій чи систем управління.

Додатковою проблемою є те, що індивідуальне тлумачення та сприйняття довіри до влади може значно відрізнятися в залежності від соціокультурного контексту, історичних умов, особистих досвідів та вірувань. Оскільки довіра до влади є концепцією, що суттєво визначає динаміку взаємин між урядом та громадянами, важливо врахувати ці фактори та ретельно підходити до методичного забезпечення емпіричного дослідження, розробляючи інструментарій, що враховує різноманітність факторів, та забезпечуючи об'єктивність у вимірюванні та тлумаченні його результатів. Такий підхід дозволить нам уникнути спотворень у результатах дослідження та дозволить зробити більш релевантні висновки щодо рівня довіри до влади в українському та воєнному контексті.

Для аналізу особливостей осіб-прихильників різних сценаріїв нами була поставлена задача визначити умови, за якими учасники дослідження будуть визначати чи змінить ця теза їх довіру до влади чи навпаки, які чинники будуть сприяти зменшенню відстані до владних інститутів. Для цього нами було використано метод контент-аналізу.

Метод контент-аналізу у психології є методом дослідження, який використовується для систематичного аналізу вмісту текстової, візуальної або аудіовізуальної інформації. Цей метод дозволяє систематизувати і категоризувати великий обсяг даних для отримання відповідей на конкретні питання і структуризація компонентів для подальшого їх вивчення. Нами було дотримано всі умови щодо використання цього інструменту, включаючи визначення дослідницької проблеми та цільового аспекту аналізу, розробки критеріїв кодування вмісту, аналізу самого тексту (в нашому випадку це були коментарі українців на фейсбук сторінці), та збір даних з визначенням та структуризацією певних

категорій, конструктів, що будуть створюватись як умови підвищення довіри до влади.

Дана процедура дозволила нам оцінити певні тенденції, настрої, претензії та побажання до влади у приблизно 1000 коментарів, під постом, де обговорювалося за яких умов люди готові і надалі підтримувати нинішню владу, якщо вибори у 2023 році не відбудуться. Це була надзвичайно жвава дискусія, вже після завершення нами аналізу до поточного моменту там назбиралося більше 3 тис коментарів. Відповіді респондентів ми структурували у вигляді типових умов, які висуваються до влади задля збереження довіри до неї. Кількісні дані наведено на діаграмі 2.2.

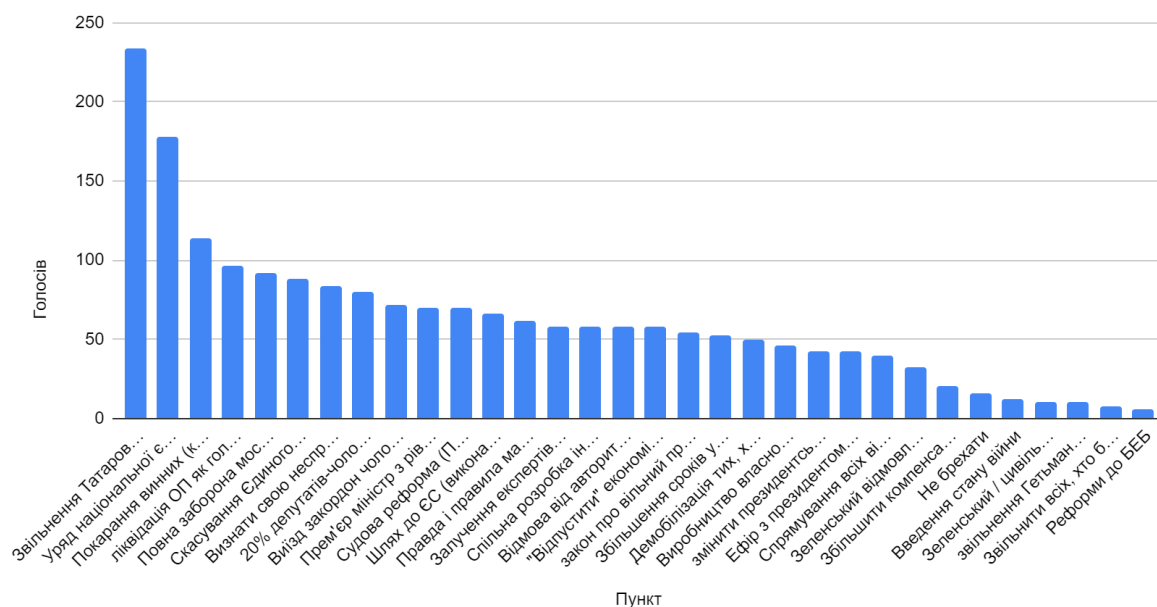

Рис. 2.2 Кількісні дані у виділених конструктах

Завдяки систематизації нами були виявлені наступні умови та сценарії, за яких люди готові продовжувати підтримувати нинішню владу:

- відхід від автократизму, делегування частини повноважень опозиційним силам;

- кадрові рішення;
- стимулювання реформ;
- боротьба з корупцією;
- економічна свобода, реформи для розвитку економіки;
- свобода слова, правдива комунікація, визнання помилок;
- забезпечення діалогу влади та суспільства;
- сприяння очищенню від негативної спадщини минулого, зміцнення національної ідентичності;
- переведення країни на військові рейки;
- вирішення питання мобілізації/демобілізації;
- запит на справедливість;
- інше (закон про вільний продаж та носіння зброї).

Дані умови були покладені нами в основу анкети, де ми просили респондентів зазначити, наскільки важливою для них є та чи інша умова за 7-бальною шкалою, якщо мова уде про збереження довіри до влади.

Для того, щоб визначити політико-психологічні особливості прихильників різних сценаріїв підвищення рівня довіри до влади, нами було вибрано ряд методик: скорочений варіант опитувальника рівня політичної участі (Л. Кіяшко), методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.); Когнітивна орієнтація (локус контролю)» Дж.Роттера (адаптація наводиться за книгою О. П. Єлісеєва; модифікація тесту УСК, «Локус контролю» (ЛК) розроблена Ксенофонтовою Є.Г.); «Опитувальник рівня патерналізму у ставленні до інститутів влади» (Т. Стефаненко, О. Тихомандрицька, Є. Белінська).

Скорочений варіант опитувальника рівня політичної участі (Л. Кіяшко).

Участь у політичному процесі та його залученість вимагає обізнаності та загальної орієнтованості. Довіра до влади безпосередньо

пов'язана з такими компонентами, тому було обрано методику Л. Кіяшко для досягнення мети нашого дослідження. Дослідниця визначає, що доречно визначити політичну активність як суб'єктну діяльність громадянина у процесах влади. Іншими словами, бажання особистості захищати свої політичні права та інтереси.

Опитувальник рівня політичної активності Л.О. Кіяшко призначений для вимірювання вираженості типів політичної активності та її компонентів.

Вона висунула модель політичної участі, що є основою для дослідження процесу прийняття рішень та визначає різні прояви участі. В цій моделі виділяються три центральні компоненти політичної участі: когнітивний, словесно-комунікативний та поведінково-вольовий, кожен з яких має три рівні. При цьому кожен рівень 3-ої компонентів має свої характеристики. Для вивчення процесу прийняття рішень на кожному рівні було розроблено дев'ять ситуацій, що відображають повсякденне життя громадян.

За Кіяшко Л., Три рівні когнітивного компонента представлені трьома такими ситуаціями (Кіяшко, 2013). (1) У вас є вибір - дивитись програму з політичних подій по телевізору або дивитись іншу програму. (2) Чи намагатиметесь ви шукати інформацію про політичні події? (3) Чи детально ви проаналізуєте програми та пропозиції політичних партій, перш ніж зробити свій вибір?

До рівнів прояву словесно-комунікаційного компонента були визначені такі ситуації: (1) Уявіть, що до вас звертаються друзі та чуєте, що вони обговорюють політичну ситуацію в країні. Ви приєднуєтесь до цієї дискусії? (2) Уявіть, що ви чули політичні новини щодо подій у країні. Чи поговорите про ці події вдома з рідними або з друзями? (3) Чи зможете ви переконати свою аудиторію (групу людей) у певних політичних поглядах та необхідності певних політичних дій?

Останній компонент (поведінково-вольовий) об'єднує наступні три ситуації: (1) Ви б приєдналися до неурядової чи політичної організації (партії)? (2) Чи хотіли б Ви систематично виконувати певні завдання, пов'язані з діяльністю будь-якої політичної сили? (3) Чи будете ви активно та систематично брати участь у формуванні та здійсненні політики певної політичної сили?

У кожній з цих ситуацій особа має прийняти рішення щодо своїх дій. Позитивні та негативні відповіді позначаються як «так» і «ні» відповідно. Однак не було можливості обрання нейтральної відповіді, такої як «я не знаю», що унеможлиблює відхилення від обрання одного з варіантів.

У цьому контексті, дев'ять позитивних рішень відображають найвищий рівень політичної участі. На відміну, дев'ять негативних рішень свідчать про повну відсутність залучення до політичного життя країни та, відповідно, про найнижчий рівень політичної участі.

Методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.)

Наступним компонентом задля виявлення політико-психологічних особливостей прихильників різних сценаріїв підвищення рівня довіри до влади є концепція й методологія вимірювання цінностей Ш. Шварца.

У своїй теорії Шварц визначає цінності як орієнтири, які існують незалежно від конкретної ситуації і діють як мотиви для індивідів та груп. Він розробив кругову модель цінностей, яка складається з двох антиномічних осей: «відкритість до змін/консерватизм» і «самотрансцендентність/самопіднесення». У цій моделі розміщено десять базових людських цінностей, що мають універсальний характер (Schwartz, 2012; Семків, 2013).

Відповідно його теорії цінності розглядаються на двох рівнях: нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів. Нормативні ідеали, перший рівень, є стабільним і відображають уявлення особистості про те, як слід діяти, визначаючи його життєві принципи. Другий рівень, індивідуальні пріоритети, більш залежний від зовнішнього середовища, такого як груповий тиск, і пов'язаний з конкретними діями особистості. Шварц розрізняє цінності суспільства та соціальних груп (соціальні цінності) та цінності особистості (індивідуальні цінності) (Schwartz, 2012. Семків, 2013).

Описана методика спрямована на вивчення динаміки зміни цінностей груп (культур) в контексті змін у суспільстві та життєвих проблем. В інструкції пропонуються описи деяких людей і респондентом варто подумати наскільки даний опис відповідає йому і обрати відповідне число.

Ранжування балів відбувається від 1 до 6. Відповідно 6 - Дуже подібна; 5 - Така як я; 4 - Майже така як я; 3 - Трішки така як я; 2 - Не така як я; 1 - Зовсім не така як я. Кількість балів до кожної цінності обчислюється за формулою, така процедура надасть можливість побудувати ієрархічну структуру цінностей особистості або групи людей. Цінність, що отримала найбільший бал, стає визначальною для людини і направляє її діяльність. (Семків, 2013). Нижче буде наведено 10 основних цінностей, які включаються в опитувальник:

Самостійність (self-direction). Ця цінність відображає незалежність у думках і діях, наявність вибору та можливість творчості. Людина, яка цінує самостійність, керується власними судженнями про те, що є правильним або неправильним. Вона оцінює творчість, нестандартність та індивідуальність як у собі, так і в інших.

Стимуляція (stimulation). Для особистості, що цінує цю якість, важливим є постійний отримання нового досвіду, зміни та нововведення.

Така людина має схильність до ризику, прагне до вражень та нестандартних подій, шукає зміни у повсякденному житті. Стабільність, монотонність та відсутність нових вражень для неї є неприйнятними.

Гедонізм (hedonism). Ця цінність визначає насолоду і задоволення. Люди, які віддають перевагу гедонізму, приділяють велике значення комфорту, відпочинку, доброму сну та харчуванню.

Досягнення (achievement). Основним для таких людей є досягнення нових цілей та власний розвиток. Вони готові вкладати багато зусиль, щоб перевершити інших, нерідко за рахунок власного благополуччя та здоров'я. Соціальне визнання є для них важливим фактором.

Влада (power). У недемократичних країнах доступ до соціальних, матеріальних або психологічних ресурсів необмежений лише для тих, хто має більшу владу. Тому для людей у таких суспільствах влада стає ціллю та важливою цінністю. Цінності влади виявляються у прагненні нагромаджувати матеріальні ресурси, гроші, займати керівні посади.

Безпека (security). Одна з ключових мотиваційних цілей - це гармонія і стабільність, відчуття безпеки. Люди, які надають перевагу безпеці, роблять все можливе, щоб уникнути загрозливих, ризикованих та нестабільних ситуацій. Для них важлива не лише власна безпека, але й безпека близьких людей.

Конформізм (conformity). Для людей, які цінують конформізм, важливо діяти відповідно до соціальних очікувань та стандартів. Вони надають особливого значення таким рисам, як ввічливість, моральність та нормативність. Для них важливо дотримуватись всіх правил та вимог, навіть якщо є можливість їх порушити.

Традиція (tradition). Для людей, які віддають перевагу традиціям, важливо зберігати єдність між поколіннями у родині, виконувати обряди та святкувати релігійні свята. Такі люди не вподобляють виділятися з натовпу та не намагаються досягати в житті більшого, ніж вже мають.

Універсализм (universalism). Для людей, які високо цінують цінності універсализму, надзвичайно важливі справедливість та рівність між людьми на планеті. Часто такі особи виступають як активні захисники справедливості, зазвичай беруть участь у різноманітних протестах, громадських рухах та об'єднаннях.

Доброзичливість (benevolence). Люди, що віддають перевагу цінностям доброзичливості, переважно стежать за благополуччям, щастям та добробутом своїх близьких, друзів, співробітників та колег. Такі особи цінують вірність, чесність, дружелюбність та відповідальність і намагаються бути опорою та підтримкою. (Schwartz, 1992).

Методика “Когнітивна орієнтація (локус контролю) Дж. Роттера”.

Методика дослідження локусу контролю (Rotter's Internal-External Locus of Control Scale) була розроблена Джуліаном Роттером, базисом для неї слугувала власна теорія суб'єктивної локалізації контролю. Термін «локус контролю» відображає стійку особистісну рису, яка відображає прихильність пояснювати причини подій зовнішніми або внутрішніми чинниками. Методика встановлює локалізацію контролю стосовно значущих подій, іншими словами - визначає рівень особистої відповідальності. Згідно з двома чинниками, описаними вище, Роттер розділяє людей з екстернальним та інтернальним локусом контролю.

Інтернальний тип. Люди з таким локусом контролю вважає, що події, що відбуваються навколо залежать від її особистісних характеристик (цілеспрямованості, здібності і тд.) і є наслідком власної роботи.

Екстернальний тип. Люди переконані, що все, що відбувається з нею є результатом зовнішніх обставин - умови середовища, випадковість, удача і т. д.

У бланку є 29 запитань, де в кожному зазначається дві ситуації, відповідно кожна з них належить одному з локусу контролю, респонденту потрібно обрати з якою ситуацією він погоджується більшою мірою. Згода з будь-якою ситуацією оцінюється в 1 бал за допомогою ключа, відповідно оцінювати спрямованість локусу контролю опитуваного можна за відносним переважанням отриманих балів показників інтернальності або екстернальності. Ми послуговувалися модифікацією тесту. Представленому у збірнику Боднар М. Б. (Бондар, 2013).

«Опитувальник рівня патерналізму у ставленні до інститутів влади» (Т. Стефаненко, О. Тихомандрицька, Є. Белінська).

Завдяки цьому опитувальнику ми мали змогу отримати можливість ідентифікувати політико-правові настанови наших респондентів щодо владних інститутів і політичних персон. Ставлення до владних інституцій в нашому дослідженні пов'язане з рівнем довіри до влади, загальним настроєм вибірки щодо політичного життя країни. У контексті цієї методики патерналізм - це психологічна установка, що полягає у сприйнятті турботи про особистість з боку інших людей та соціальних інститутів, що володіють відповідними ресурсами для задоволення цих потреб.

Ця методика включає чотири шкали, які дозволяють ідентифікувати патерналістичні настанови респондента щодо влади: «Зняття з себе відповідальності», «Бажання опіки, турботи», «Ставлення до закону» і «Містифікація влади».

Опитувальник має в основі двадцять тверджень, які респондент оцінює за 7-бальною шкалою. Варіанти вибору: 1 – «абсолютно не згоден»; 2 – «не згоден»; 3 – «скоріше не згоден»; 4 – «не знаю, щось середнє»; 5 – «скоріше згоден»; 6 – «згоден»; 7 - «абсолютно згоден».

Шляхом обрахування суми балів, які набрала особа на кожній з чотирьох шкал за допомогою ключів, що вказані для кожного твердження, це все сумується і робиться висновок. Вищі сумарні бали вказують на більш виражені патерналістичні настанови особистості.

Важливо зауважити, що адаптація та переклад цієї методики виконувалось нашими колегами: Траверсе Т.М. та Безрукова К.М., але результативного висновку не вдалось отримати в ході їх дослідження. Нам дана методика дозволить побачити і отримати нове бачення щодо політико-психологічних особливостей прихильників різних сценаріїв підвищення рівня довіри до влади.

Висновки до розділу 2

На основі зібраних та проаналізованих даних щодо довіри до влади та чинників її формування нами була розроблена методологічна схема дослідження політико-психологічних особливостей осіб, прихильників різних сценаріїв підвищення довіри до влади.

Було визначено наступні етапи емпіричного дослідження: конкретизувати проблематику дослідження, визначити мету, гіпотези і задачі емпіричного етапу дослідження; підібрати методичний інструментарій, розробити опитувальник, сформувати вибірку, провести опитування серед респондентів; здійснити аналіз та інтерпретацію даних, з використанням кількісних та якісних методів обробки даних; репрезентувати результати дослідження, узагальнити дані та створити необхідні подальші рекомендації; зробити загальні висновки щодо дослідження. Під час виконання всіх етапів нами суворо було дотримані головні етичні вимоги щодо проведення дослідження.

Для того, щоб визначити політико-психологічні особливості прихильників різних сценаріїв підвищення рівня довіри до влади, нами було обрано ряд методик: скорочений варіант опитувальника рівня

політичної участі (Л. Кияшко), методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.); Когнітивна орієнтація (локус контролю)» Дж.Роттера (модифікація тесту УСК за Боднар М. Б.); «Опитувальник рівня патерналізму у ставленні до інститутів влади» (Т. Стефаненко, О. Тихомандрицька, Є. Белінська).

Учасниками дослідження були люди від 18 до 65 років, котрі можуть брати участь у виборах. Учасниками були як жінки, так і чоловіки, що перебувають на території України або за кордоном. Це дозволить нам розширити модель дослідження та знайти нові зв'язки між обраними змінними. Всі респонденти є прихильниками різних партій та політичних акторів, а також мають різний рівень довіри до нинішньої влади.

Дослідження було проведено онлайн, за допомогою платформи Google.

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ПОЛІТИКО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСІБ - ПРИХИЛЬНИКІВ РІЗНИХ СЦЕНАРІЇВ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ДОВІРИ ДО ВЛАДИ

3.1. Аналіз особливостей осіб-прихильників різних сценаріїв довіри до влади

Перед початком аналізу результатів дослідження нами були проведені підготовчі процедури, щодо визначення нормальності розподілу наших даних. Від цього буде залежати який критерій - параметричний або непараметричний буде використовуватися для аналізу даних. Отже, нами було проведено аналіз на нормальність розподілу серед виділених нами умов та сценаріїв, що можуть забезпечити підвищення довіри до влади, серед отриманих результатів по методиці рівня патерналізму, в шкалах щодо напрямку локусу контролю Р. Роттера, у даних по методиці визначення рівня політичної участі та у рамках відповідей щодо методики Ш. Шварца «Портрет цінностей».

Отримані результати за критерієм Шапіро-Уїлки показали значущість менше 0.05, що свідчить про ненормальність розподілу, отже в подальшому ми використовуватимемо непараметричний критерій Манна-Уїтні для аналізу відмінностей двох груп, критерій Спірмена для виявлення кореляції між змінними, аналіз Кру斯卡-Уолліса для дисперсійного аналізу (див. Додатки).

Перейдемо до описових статистик та мір тенденцій, що дозволить проаналізувати динаміку та наповненість кожної з визначених змінних. Першим та ключовим етапом для нас було виокремлення груп на основі існуючого рівня довіри до влади. Більше половини респондентів не довіряє владі (68.6%), що може свідчити про неприйняття дій цієї влади на теперішньому етапі та може бути наслідком зниження морального духу, впровадження непопулярних рішень та проваленої комунікації з народом.

Таблиця 3.1. Рівнонаповненість двох груп за показником довіри до влади

Група	Лічильники	% від загальної кількості	Набраний %
2	72	68.6 %	68.6 %
1	33	31.4 %	100.0 %

Завдяки таблиці частот можемо зробити висновок, що наша вибірка в більшості складається з респондентів молодшої вікової групи: 18-25 років (70,5%), жіночої статі (70,5%), що знаходяться на території України (72,4%).

Таблиця 3.2. Рівнонаповненість вибірки за статтю, віком та місцезнаходженням

Вік	Лічильники	% від загальної кількості	Набраний %
1	74	70,5%	70,5%
2	20	19,0%	89,5%
3	11	10,5%	100%
Стать			
1	74	70,5%	70,5%
2	31	29,5%	100%
Місце			
1	76	72,4%	72,4%
2	29	27,6%	100%

Наша вибірка в більшості складається з колишніх прихильників В. Зеленського, та його партії, досліджувані довірилися їм в 2019 році, це 62,9% 52,2% опитаних відповідно.

Таблиця 3.3. Рівнонаповненість вибірки за прихильністю на виборах 2019 року

Президентські вибори 2019	Лічильники	% від загальної кількості	Набраний %
1	66	62,9%	62,9%
2	22	21,0%	83,8%
3	2	1,9%	85,7%
4	5	4,8%	90,5%
5	1	1,0%	91,4%
6	9	8,6%	100%
Парламентські вибори 2019			
1	58	55,2%	55,2%
2	23	21,9%	77,1%
3	1	1,0%	78,1%
4	2	2,9%	81,0%
5	9	8,6%	89,5%
6	11	10,5%	100%

Далі пройдемося по усереднених політико-психологічних характеристиках нашої вибірки, для того щоб скласти про неї детальніше уявлення.

Середні показники по методиці на схильність до патерналізму, то шкалі «Містифікація влади» складають 23.4 бали, що свідчить про середній рівень приписування владі таких якостей як недоступність, величність тощо. Рівень бажання опіки є високим (28,0), що говорить про велике прагнення наших респондентів отримувати прояви турботи та захисту від владних інститутів. Шкала «Зняття відповідальності з себе» має низький рівень, що свідчить про те, що респонденти зазвичай не перекладають відповідальність за особисте життя на зовнішні фактори та владу. І остання шкала говорить про те, що наші респонденти не надто

вірять в універсальну властивість закону та дивляться правді в очі, маючи справу з політичною реальністю. Загальний рівень патерналізму по вибірці є середнім.

Блок 1 Патерналізм

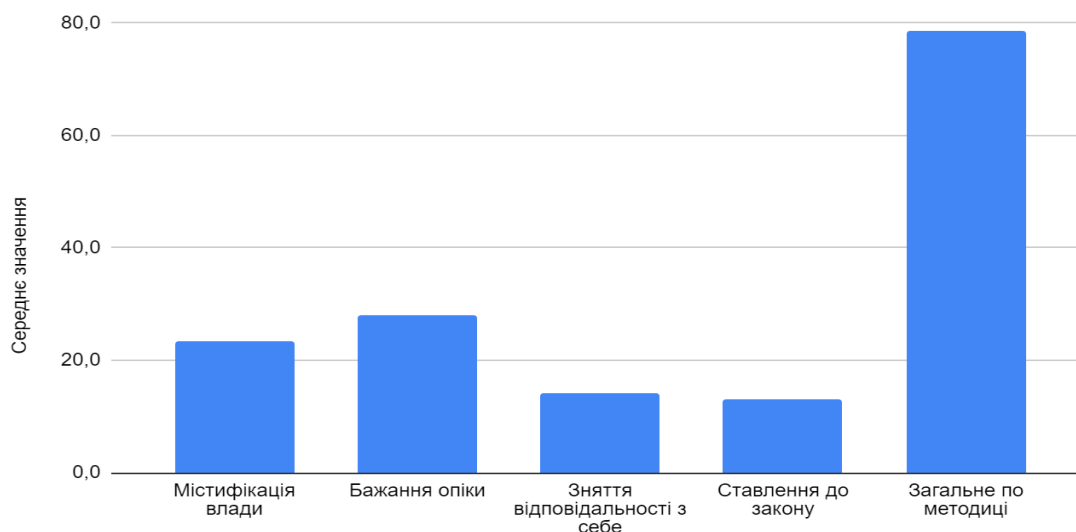

Рис. 3.1. Показники патерналізму по вибірці

Наша вибірка схильна більше до інтернального локусу контролю (13,6), тобто їй притаманне переконання, що всі успіхи та невдачі залежать від особистісних якостей і є закономірними наслідками власної поведінки. Рівень екстернальності по вибірці загалом є низьким (9,4).

Блок 2 Роттер

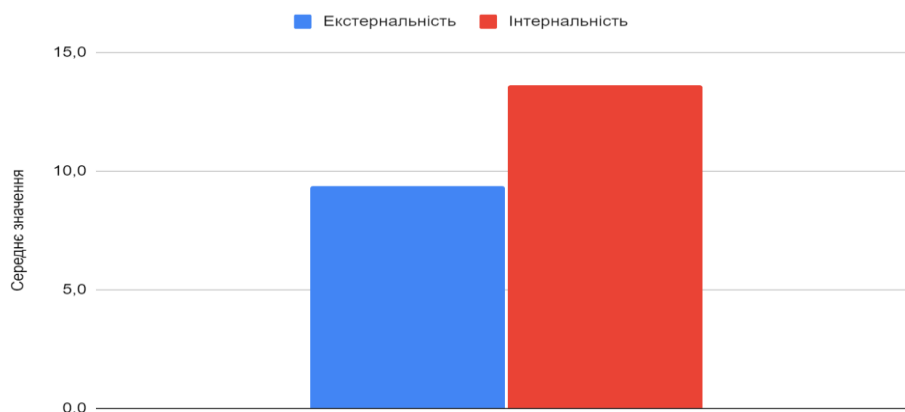

Рис. 3.2. Показники локус контролю по вибірці

Щодо рівня політичної участі всіх респондентів, то він є на посередньому рівні (3,8/9), і цей показник варто взяти до уваги при майбутніх етапах аналізу даних, адже рівень політичної участі може пояснити наступні отримані взаємозв'язки, пов'язані з довірою до влади.

Тепер проаналізуємо цінності, притаманні нашій вибірці за методикою Шварца. Наші досліджувані мають три провідні з десяти запропонованих цінностей, це Гедонізм (4,8), Самостійність (4,9) та Універсалізм (4,8). Тобто більшості респондентам важливо нести відповідальність за власний вибір, вони цінують творчість та незалежність від інших, вони надають велике значення комфорту та відпочинку, бажають гарно проводити час, зважають на справедливість та рівність, часто захищають інтереси інших та виявляють толерантність. Найменш важливою цінністю виявилась Традиція, тобто для обраної вибірки не є важливим єдність між поколіннями у родині, виконання обрядів, святкування релігійних свят, їм байдуже чи будуть вони виділятися з натовпу та впроваджувати зміни в звичний спосіб життя.

Блок 3 Шварц

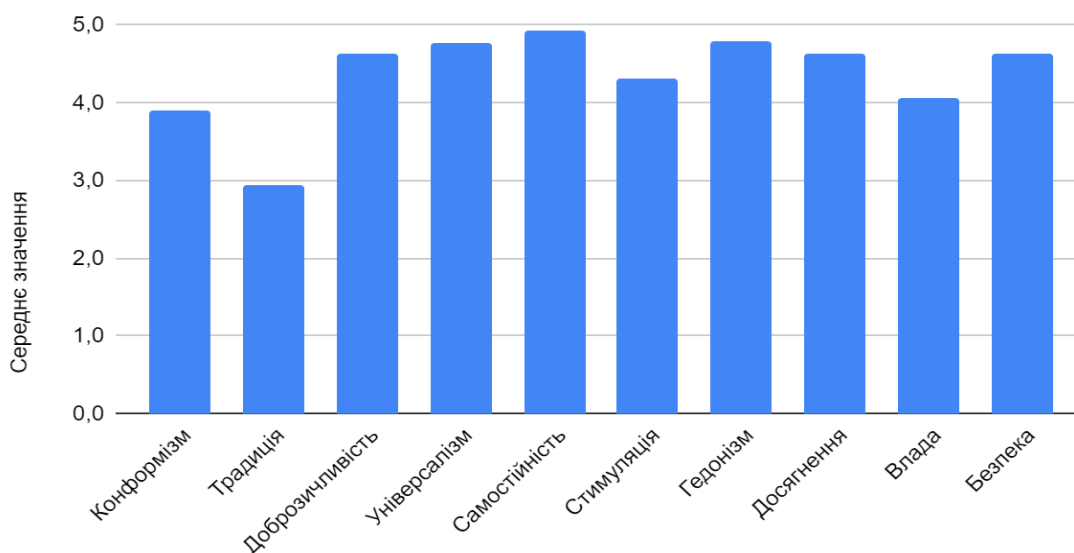

Рис. 3.3. Провідні цінності досліджуваних

Основна мета нашого дослідження це дослідити рівень довіри до влади та умови, які висувають різні групи для підтримки достатнього рівня довіри до влади без чергових виборів, тому нами було вирішено поділити вибірку на групи, що характеризують три рівні довіри до влади. Найменшою за кількістю виявилась група (11 осіб), що зовсім не підтримує нинішню владу та ніякі умови не можуть змінити їхню позицію. Цю групу ми не враховували в подальших порівняннях через нечисельність, але звернемо увагу на середні показники та наповненість групи за статтю, віком місцезнаходженням та нашими незалежними змінними.

Щодо аналізу та оцінки групи респондентів, які відмовляються підтримувати владу та не виявляють готовності змінювати свою думку, було виявлено, що розподіл статі в цій групі є приблизно однаковий. Також відзначається те, що в цій групі переважають особи вікової категорії від 18 до 25 років (72%). Більшість з них виявили підтримку Петра Порошенка та його партії на виборах 2019 року, проте не визначилися щодо своєї позиції на виборах 2024 року.

Варто відзначити, що у цій групі виявляється високий рівень бажання опіки від влади за методикою патерналізму, що свідчить про прагнення до соціального захисту та підтримки з боку держави чи інших соціальних інститутів. З іншого боку, низький рівень ставлення до закону свідчить про неідеалізоване сприйняття соціальної реальності та зневіру в універсальну справедливість закону. Також було виявлено, що рівень екстернального локусу контролю, тобто відчуття контролю зовнішніми чинниками, у цієї групи є нижчим від рівню інтернальності, що може вказувати на тенденцію до внутрішньої визначеності дій, а не зовнішнього локусу (12,9). Для цієї групи цінність Традиції не є значущою, тобто вони зазвичай не люблять натовпу, цінують зміни в

житті та приділяють надмірну увагу до особистості. Натомість, на першому місці у респондентів даної групи є Гедонізм, тобто надання великого значення комфорту та відпочинку, гарному проведенню часу. Загалом, рівень політичної участі у цій групі вважається низьким (3,6), що може свідчити про загальну віддаленість від політичного процесу та низький інтерес до нього.

Тепер перейдемо до аналізу наших двох незалежних вибірок (котрі підтримують дії нинішньої влади та тих, хто не є їх прихильниками, але готові підтримати її за певних умов). Тут ми будемо використовувати непараметричний критерій Манна-Уїтні, адже завдяки тесту на нормальність з критерієм Шапіро-Уїлки ми з'ясували, що вибірка неоднорідна ($p < .001$).

Обидві групи рівною мірою схильні містифікувати владу. За шкалою «Містифікація влади» їх показники їх майже однаковими. Тобто і ті, хто зараз довіряє владі безумовно, і ті, хто висуває певні умови схильні приписувати владним суб'єктам ознаки величності, всемогутності, всі особи з двох груп можуть наділяти владу благородністю, приписувати непідкупність або гіперболізоване злодійство, тощо.

За шкалою «Бажання опіки» обидві групи однаково виявляють прагнення отримати турботу, захист з різних сфер соціального життя від влади (громадські об'єднання, політиків, волонтерських рухів).

За шкалою «Зняття з себе відповідальності» більшість респондентів обох груп мають середній рівень вираженості, тобто певною мірою схильні до зняття особистої відповідальності за якість життя, рівень матеріального благополуччя.

Загальний рівень патерналістичних настанов для обох груп також не відрізняється за нашим засновком, що говорить про однакову вираженість відповідних установок як для прихильників до влади, так і для зневірених.

Зведені результати за показниками схильності до патерналізму представлено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4. Відмінність між групами за показниками патерналізму

		Статистика	p
Ставлення до закону	Манна-Уїтні U	1116	0.551
Бажання опіки	Манна-Уїтні U	1132	0.539
Містифікація влади	Манна-Уїтні U	1015	0.166
Зняття відповідальності	Манна-Уїтні U	1079	0.383
Загальний рівень патерналізму	Манна-Уїтні U	1140	0.448

Шкала «Ставлення до закону» демонструє таку саму відсутність відмінності з обраним засновком рівня довіри до влади. Хоча, як видно з Табл.3.5., низькі рівні по цій шкалі кількісно більше властиві другій групі з низьким рівнем довіри до влади. Що може свідчити про недовіру останніх в універсальну справедливість закону, відсутність ідеалізованого сприйняття реальності.

Таблиця 3.5. Таблиця наповненості двох груп щодо шкали ставлення до закону

Ставлення до закону	Група	Лічильники	% від загальної кількості	Накопичений %
2	1	13	12,4%	12,4%
	2	24	22,9%	35,2%
3	1	20	19,0%	54,3%
	2	48	45,7%	100%

Завдяки середнім значенням та графічному представленню результатів, можна помітити розрив між значенням «Зняття відповідальності» за методикою на виявлення рівня патерналізму, його рівень вищий у респондентів, що не вірять у нинішню владу, тобто ця частина вибірки виявляє готовність знімати відповідальність за своє особисте життя, проблеми тощо та перекладати цю відповідальність на когось з інших, наприклад, на владні інститути, на протипагу групи безумовних прибічників влади.

Блок 1 Патерналізм

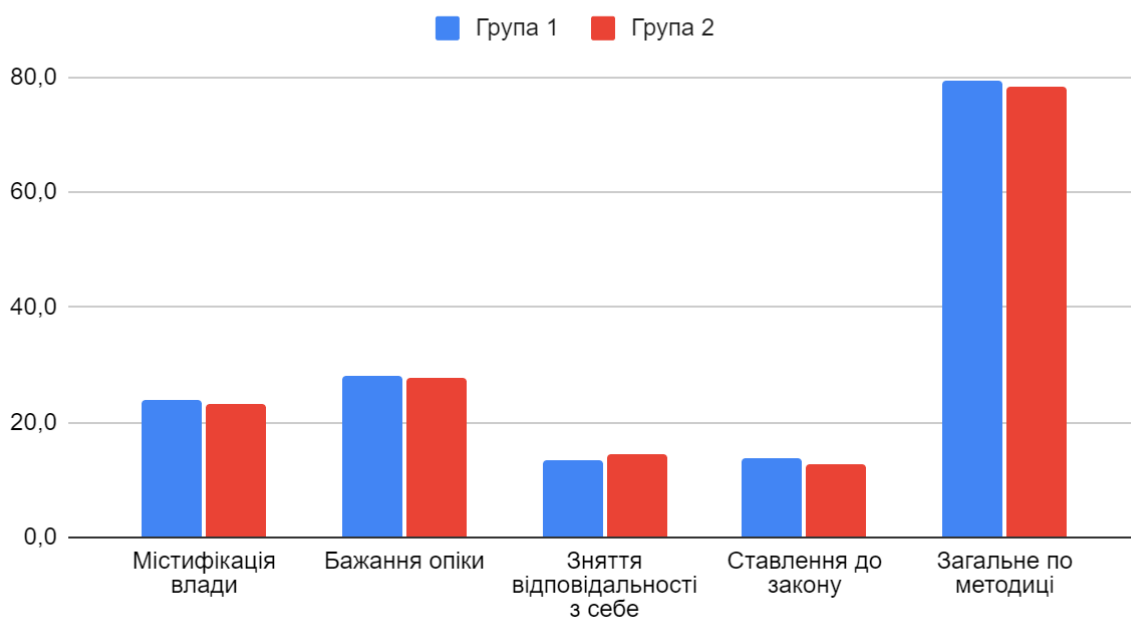

Рис.3.4. Показники патерналізму у групах безумовних прихильників влади та тих, хто її не підтримує.

Тепер проаналізуємо відмінності наших двох груп за показником локусу контролю. Завдяки непараметричному критерію бачимо, що статистична значущість становить менше 0.05 ($p = 0.018$; $p = 0.030$). Отже є причина стверджувати, що відмінність у локусі контролю між двома

групами є. Завдяки показнику d Коена (величина ефекту) встановлено, що присутня незначна відмінність у показниках за напрямком локусу контролю (0.248, 0.226).

Таблиця 3.6 . Відмінність між групами за показниками локусу контролю

		Статистика	df (ступенів свободи)	p		Розмір ефекту
Екстер- нальність	Стьюдент t	2.44	103	0.016	Коен d	0.513
	Манна- Уїтні U	893		0.018	Рангова бісеріальна кореляція	0.248
Інтер- нальність	Стьюдент t	-2.25	103	0.027	Коен d	-0.473
	Манна- Уїтні U	920		0.030	Рангова бісеріальна кореляція	0.226

Завдяки середнім показникам по вибірці, можна припустити, що рівень екстернальності у респондентів з низьким рівнем довіри до влади відповідно вище ніж у тих, хто цю владу підтримує (10,0).

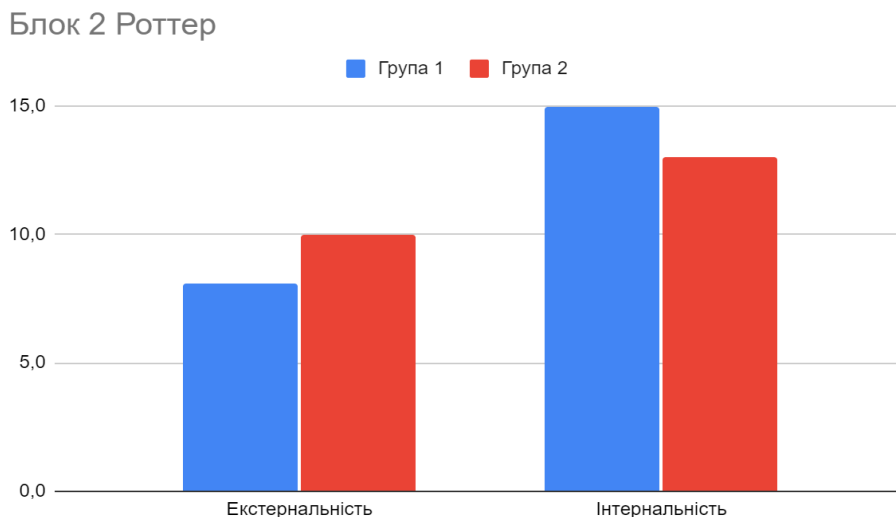

Рис. 3.5. Відмінності у локусі контролю між групами прихильників влади та тих, хто її не підтримує.

Тобто, останнім не притаманно переконання, що успіхи та невдачі залежать від зовнішніх обставин (умови довкілля, дії інших людей, випадковість, везіння, дії конкурентів, зловмисників чи тої ж влади). І навпаки, людям з високим рівнем довіри до влади притаманно припускати, що всі події, що відбуваються навколо залежать від особистісних якостей і є закономірними наслідками власної діяльності (14,9).

Цей результат був для нас певною мірою неочікуваним. Виходить, що ті, хто безумовно покладаються на владу при цьому не сильно вірять в те, що вона (як і інші зовнішні сили) може суттєво вплинути на їхнє життя та більше покладаються на себе та власні сили.

Проаналізуємо далі відмінності у цінностях обох груп. Як бачимо з даних, наведених в Табл.3.7. по жодній зі шкал методики цінностей Ш. Шварца різниці в результатах немає ($p > 0.05$). Але якщо оцінити описові статистики і звернути увагу на середні показники, то в деяких шкалах можемо помітити незначну відмінність (Табл.3.8).

Таблиця 3.7. Відмінність між групами за домінуючими цінностями

Цінність		Статистика	p
Традиція	Манна-Уїтні U	1056	0.361
Доброзичливість	Манна-Уїтні U	1151	0.800
Універсалізм	Манна-Уїтні U	1108	0.581
Самостійність	Манна-Уїтні U	1165	0.873
Стимуляція	Манна-Уїтні U	1174	0.925
Гедонізм	Манна-Уїтні U	1048	0.330
Досягнення	Манна-Уїтні U	966	0.124
Влада	Манна-Уїтні U	1183	0.975
Безпека	Манна-Уїтні U	1165	0.873
Конформізм	Манна-Уїтні U	1094	0.515

Бачимо, що показники «Конформізму» у групі з повною підтримкою до влади є вищими, ніж у зневірених респондентів. Отже, люди з прихильністю до влади в більшості ввічливі, моральні та поважають соціальні норми. Для них важливо виконувати всі вимоги, поважати старших та обмежуються в діях, які можуть нашкодити іншим.

Таблиця 3.1.8. Середні значення груп по методиці Ш. Шварца

Шкала	Середнє значення для групи, що довіряють владі	Середнє значення для групи, що не довіряють владі
Конформізм	4,0	3,9
Традиція	2,4	3,0
Доброзичливість	4,7	4,6
Універсалізм	4,8	4,7
Самостійність	5,0	4,9

Стимуляція	4,3	4,3
Гедонізм	4,7	4,9
Досягнення	4,8	4,5
Влада	4,1	4,1
Безпека	4,6	4,7

Показники шкали «Традиція» переважають у людей з низьким рівнем довіри до влади, для них є важливим єдність між поколіннями в родині, виконання обрядів, святкування релігійних свят, вони не люблять виділятися з натовпу, зміни в особистому житті та увагу до своєї особистості.

Шкала «Досягнення» більш характеризує першу групу (довіряють владі), в порівнянні з іншою, що може свідчити про те, що люди з високим рівнем довіри до влади готові працювати, щоб лише бути попереду інших, для таких людей важливе соціальне визнання і часто залежні від позитивної оцінки інших. Все, що ці люди роблять, спрямоване на власний розвиток і потім на соціальне визнання.

Наступним нашим кроком буде аналіз відмінностей виділених груп за показниками рівня політичної участі. Тест на нормальність розподілу показав нам однорідність вибірки, тому використаємо для порівняння двох груп щодо рівня політичної участі критерій Стьюдента ($p > 0.05$).

Таблиця 3.9. Значущість відмінностей у рівні політичної участі

	W	p
Політична участь	0.976	0.057

Констатуємо відсутність відмінностей у результатах між двома групами з різним рівнем прихильності до влади, отже можемо сказати, що рівень політичної участі суттєво не відрізняється як у людей з високим рівнем довіри до влади, так і з низьким.

Таблиця 3.10. Відмінність між групами у методиці політичної участі

		Статистика	df (ступенів свободи)	p
Політична участь	Стьюдент t	0.966	103	0.336
	Манні-Уїтні U	1015		0.228

Порівнявши середні показники по групам можемо стверджувати, що рівень політичної участі дещо вищий (4,1) у респондентів, що підтримують нинішню владу, на противагу тих, хто належить до групи зневірених (3,7). Що може свідчити про можливу недостатню обізнаність, політичну пасивність певної частини вибірки, яка і вплинула на результат дослідження.

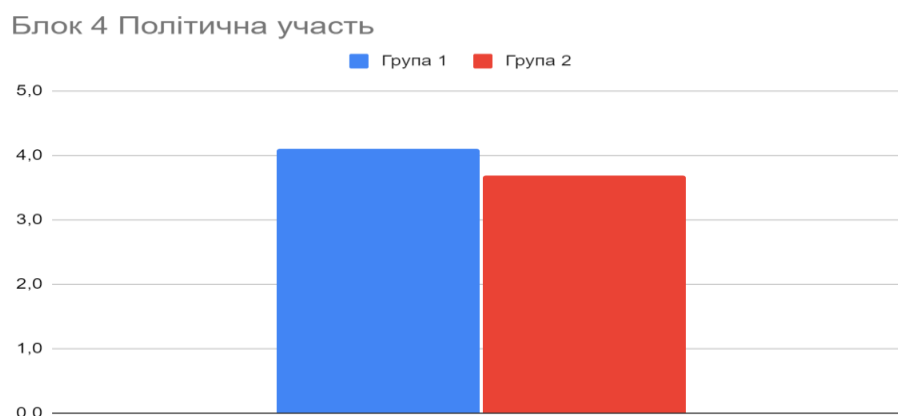

Рис. 3.5. Відмінності у рівні політичної участі між групами

У наведеній таблиці нижче, бачимо що різниця в наданих голосах 2019 року серед двох груп довіри до влади є ($p < 0.05$), розмір ефекту становить 0,226 на виборах Президента та 0,221 на парламентських виборах, що свідчить про незначну відмінність.

Таблиця 3.11. Відмінність між групами у наданні виборчого голосу 2019 р.

		Статистика	p		Розмір ефекту
Вибори Президента 2019	Манна-Уїтні U	920	0.032	Рангова бісер. корел-я	0.226
Парламентські вибори 2019	Манна-Уїтні U	902	0.029	Рангова бісер. корел-я	0.241

Завдяки тесту сполучення, можемо наочно розглянути де саме і наскільки відрізняються відповіді. Можемо припустити, що група респондентів, що підтримували П. Порошенка у виборах 2019 року - наразі не є сильними прихильниками щодо дій політичних інституцій і загалом рівень довіри до влади у цієї групи низький.

Таблиця 3.12. Таблиця сполучення щодо прихильності на виборах 2019 р.

Вибори 2019	Групи		Усього
	1	2	
1	25	41	66
2	7	15	22
3	0	2	2
4	0	5	5
5	0	1	1
6	1	8	9
Усього	33	72	105

Тест Манна-Уїтні на виявлення різниці між наданими голосами на виборах 2024 року (якби вони відбулись) не надав позитивного результату ($p > 0.05$).

Таблиця 3.13. Відмінність між групами у наданні виборчого голосу на можливих виборах 2024 року

		Статистика	df (ступенів свободи)	p
2024 вибори	Стьюдент t	-0.0802	103	0.936
	Манна-Уїтні U	1134		0.634

Така сама тенденція спостерігається і у засновках: стать, вік та місцезнаходження. Критерій Манна-Уїтні відмінності не виявив ($p > 0.05$).

Таблиця 3.14. Відмінність між групами у засновках стать, вік, місцезнаходження

		Статистика	p
Місце	Манна-Уїтні U	1182	0.961
Стать	Манна-Уїтні U	1044	0.210
Вік	Манна-Уїтні U	1105	0.477

Для більш якісного та детального аналізу отриманих результатів ми вирішили провести регресійний аналіз, щоб визначити ключові умови, які впливають на рівень довіри до влади. В процесі аналізу було відібрано

наступні шкали завдяки кореляційному аналізу Спірмена: шкала тих, хто голосував у 2019 р. на президентських та парламентських виборах ($p=0,222$ $p=0,202$), рівні вираженості екстернальності ($p=-0,234$) та інтернальності ($p=0,216$), визнання помилок (0,232) та справедливе та рівне покарання за порушення законів для всіх (0,253).

Створивши регресійну модель, бачимо, що коефіцієнт детермінації (R^2), який дорівнює 0,174 свідчить про те, що приблизно 17% варіативності у рівні довіри до влади можна пояснити за допомогою змінних, включених в модель. Це вказує на низький рівень якості модель та неможливість екстраполювати отримані результати на досліджувану вибірку. Значення R , що дорівнює 0,417, підтверджує слабкий зв'язок між передбачуваними та спостережуваними значеннями явища довіри. Метод виключень предикторів також не надав суттєвих змін щодо якості нашої моделі, тому це буде суттєвою причиною для майбутніх досліджень і гіпотез.

Таблиця 3.15. Показники регресійної моделі нашого дослідження

Модель	R	R^2	Скоригований R^2	Загальний модельний тест			
				F	df1	df2	p
1	0.417	0.174	0.105	2.52	8	96	0.016

Отже, можна стверджувати, що передбачити сталість довіри до влади тільки на основі відібраних нами критеріїв неможливо, і більш ймовірно в цій змінній більше грають роль такі чинники як: критичні події в країні, медійний ландшафт, соціум, бекграунд нації і тд. Це надає нам велике поле для роздумів та подальших перспектив для розширення обраної проблематики.

У Табл. 3.15. розташована кореляційна матриця нашої незалежної змінної - довіра до влади, і залежних змінних. В ході аналізу було виявлено, що прихильність на виборах 2019 року прямо пропорційно пов'язана з рівнем довіри до влади, цей зв'язок є слабкої сили (0,211). Напрямок контролю з направленістю на внутрішні якості респондента з такою самою силою та тенденцією пов'язаний з довірою до влади (0,213). Рівень екстернальності навпаки, має обернену пропорційну залежність згідно довіри до влади та має слабку силу (0,233). Умова щодо справедливого та рівного покарання за порушення законів для всіх також пов'язана з довірою на слабкому рівні, з прямопропорційною залежністю. Найбільшу силу між змінною довіри до влади та умовами, є умова щодо поліпшення щирості та правдивості в комунікації влади з народом висвітлення реального стану справ (0,279).

Таблиця 3.16 . Показники кореляційної матриці нашого дослідження

Вибори Президента 2019	Спірмен ρ (rho)	0.211
	df (ступенів свободи)	103
	p-значення	0.031
Парламентські вибори 2019	Спірмен ρ (rho)	0.214
	df (ступенів свободи)	103
	p-значення	0.028
Екстернальність	Спірмен ρ (rho)	-0.233
	df (ступенів свободи)	103
	p-значення	0.017
Інтернальність	Спірмен ρ (rho)	0.213
	df (ступенів свободи)	103
	p-значення	0.029
Щирість у комунікації з народом	Спірмен ρ (rho)	0.279
	df (ступенів свободи)	103
	p-значення	0.004

Знищення касти недоторканих	Спірмен ρ (rho)	0.223
	df (ступенів свободи)	103
	p-значення	0.022

У рамках даного дослідження буде важливо детальніше описати групу, що повністю підтримує владу. Зазначено, що основними учасниками цієї групи є молоді люди віком від 18 до 25 років жіночої статі, які взяли участь у виборах 2019 року, висловивши підтримку Володимиру Зеленському та його політичній партії. На основі дослідження було встановлено, що позиція цієї групи не є обраною щодо виборів 2024 року, що може вказувати на зміну їхніх поглядів або зміни у політичному контексті. Додатково, було виявлено, що рівень екстернального локусу контролю, тобто відчуття контролю зовнішніми чинниками, переважає над інтернальним, що вказує на тенденцію до зовнішньої визначеності дій. Це може свідчити про вплив зовнішніх факторів, таких як соціальне середовище або медіа, на утворення поглядів та переконань цієї групи.

Завдяки середнім значенням та аналізу, можна стверджувати, що дані респонденти більш схильні до віри щодо універсальної справедливості закону, ідеалізовано сприймають соціальну реальність та з легкістю знімають з себе відповідальність за якість власного життя, рівень благополуччя і т.д.

3.2. Аналіз дослідження умов підвищення довіри до влади прихильниками різних сценаріїв

Враховуючи тему та мету нашого дослідження, ми розділили нашу вибірку на три групи, і серед них були респонденти, що об'єдналися в коло однодумців, де притаманно не довіряти нинішній владі, але за

певних умов (які ми надали в опитувальнику і створили завдяки контент-аналізу) вони готові змінити свою думку. Зараз ми розглянемо, які саме умови являються найбільш релевантними та цінними, щоб зблизити народ з владою, та змінити своє ставлення у бік підвищення довіри до влади. У рейтинг умов, які висувають до влади наші досліджувані потрапило багато різних пунктів.

З діаграми середніх показників за запропонованими вимогами, бачимо, що найбільш “болючими” для вибірки стали моменти корупції та її протидії. Адже найбільші показники (6,3-6,5) отримали умови про покарання винних за корупційні злочини, необхідність спільної з експертами розробки інструментів, які унеможливають більшість корупційних схем, справедливе та рівне покарання за порушення законів для всіх/знищення «касти недоторканих», які уникають покарання за корупційні злочини.

Далі за актуальністю йдуть потреби про збільшення виробництва власної зброї та боротьба з російськими нарративами. Якщо порівнювати нашу аналітику з результатами контент-аналізу, то вищезазначені умови для українців не стали такими вагомими, адже зайняли лише 3 місце серед усього рейтингу, натомість лідерами стали умови про звільнення ставлеників Президента з критично значимих посад, (Татарова, Єрмака) та створення Уряду національної єдності, допуск до управління державою різних опозиційних сил. Найменш значимою умовою для нашої вибірки став закон про вільний продаж та носіння зброї, що є дуже логічним на наш погляд, в силу небезпеки та зменшення ризику для життя в життєвих умовах.

Рейтинг умов

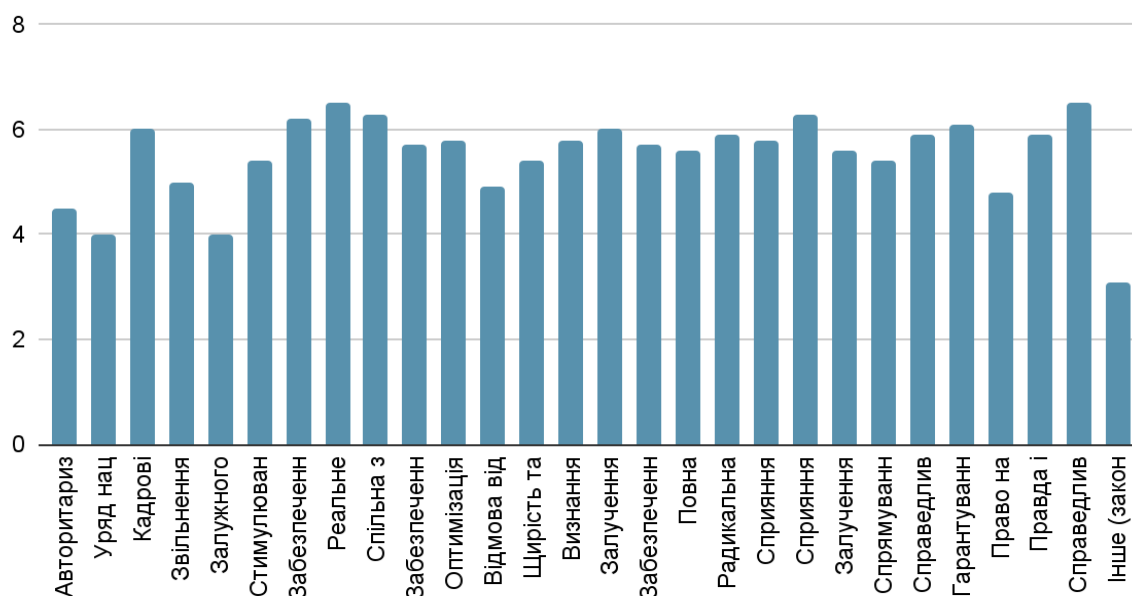

Рис. 3.6. Рейтинг умов задля підвищення довіри до влади

Оскільки ці вимоги висувала одна з наших досліджуваних груп, далі ми будемо розглядати безпосередньо політико-психологічні особливості групи, що не є прихильниками влади, але готова підтримати її без перевиборів, якщо влада здійснить певні кроки (виконає ті чи інші із висунутих умов).

За допомогою непараметричного критерію, визначаємо за допомогою таблиці нижче, що відмінностей у відповідях щодо умов підвищення рівню довіри до влади і віком немає ($p > 0.05$).

Таблиця 3.17. Відмінність відповідей щодо запропонованих умов за засновком вік

	χ^2	df (ступенів свободи)	p

Відхід від авторитаризму	1.6836	2	0.431
Правила і правда рівні для всіх	1.7579	2	0.415
Усунення касты недоторканих, покарання	2.2339	2	0.327
Легалізація зброї	0.0374	2	0.981
Повернення Залужного	1.4131	2	0.493

Наступним засновком ми обрали статть, і за допомогою непараметричного критерію (ненормальний розподіл вибірки) ми отримали дані наведені нижче. З цього можемо сказати що відмінність у відповідях чоловіків та жінок різняться у забезпеченні умов для судової реформи та справедливого судочинства; сприянні просвітницьким, культурним ініціативам зі зміцнення національної ідентичності та праві на виїзд за кордон чоловікам/студентам ($p < .0.05$). Розмір ефекту є вищим від 0,2, тому ми можемо стверджувати що наявна невелика відмінність між статтями.

Таблиця 3.18. Відмінність відповідей щодо запропонованих умов за засновком статть

		Статистика	p		Розмір ефекту
Справедливе судочинство	Манна-Уїтні U	405	0.013	Рангова бісеріальна кореляція	0.297
Національна ідентичність	Манна-Уїтні U	402	0.024	Рангова бісеріальна кореляція	0.303

Виїзд чоловіків за кордон	Манна-Уїтні U	411	0.042	Рангова бісеріальна кореляція	0.287
---------------------------	---------------	-----	-------	-------------------------------	-------

Як бачимо, чоловіки більше опікуються питаннями судової реформи та забезпечення судочинства, натомість жінки вимогливіші до проблем зміцнення національної ідентичності, а також, як не дивно, відстоюють право вільного виїзду чоловіків за кордон.

Таблиця 3.19. Середні значення відповідей щодо запропонованих умов за засновком вік

	Стать	Зміцнення нац. ідентичності	Право виїзду чоловіка за кордон	Справедливе судочинство
Середній	1	6.15	5.40	6.23
	2	5.25	3.83	6.79

Із засновком місцезнаходження наших респондентів бачимо різницю у відповідях в двох умовах: сприяння просвітницьким, культурним ініціативам зі зміцнення національної ідентичності ($p = 0.002$) та спільна з експертами розробка інструментів, які унеможлиблюють більшість корупційних схем ($p=0.017$).

Розмір ефекту від 0,2 свідчить про невелику різницю між відповідями респондентів двох груп.

Таблиця 3.20. Відмінність відповідей щодо запропонованих умов за засновком місцезнаходження

		Статистика	p		Розмір ефекту
Національна ідентичність	Манна-Уїтні U	293	0.002	Рангова бісеріальна кореляція	0.438
Залучення експертів	Манна-Уїтні U	366	0.017	Рангова бісеріальна кореляція	0.296

За різницею середніх визначаємо в кого саме спостерігається перевага у наведених вище двох умовах для підвищення рівня довіри. Респонденти, що перебувають за кордоном більше звертають увагу на боротьбу з корупцією та висувають умову спільної експертної розробки програм та заходів із протидії корупції як таку, що здатна збільшити їх рівень довіри до влади, ніж ті, хто проживає в Україні. Те саме спостерігаємо щодо сприяння просвітницьким, культурним ініціативам зі зміцнення національної ідентичності, за цю умову більше надали перевагу українці поза межами країни.

Таблиця 3.21. Середні значення відповідей щодо запропонованих умов за засновком місцезнаходження

	Місце проживання	Експертна розробка програм проти корупції	Зміцнення національної ідентичності
Середній	1	66.35	5.50
	2	66.90	6.75

Із засновком прихильності на виборах 2019 (кому респондент надав перевагу під час президентських виборів), відмінність між прибічниками різних політичних акторів виявилась в умові відмови від авторитаризму, ручного управління, зменшення впливу адміністрації Президента ($p=0.038$).

Таблиця 3.22. Відмінність відповідей щодо запропонованих умов за засновком прихильності на виборах 2019

	χ^2	df (ступенів свободи)	p
Відхід від авторитаризму	11.8	5	0.038

За допомогою середніх показників, бачимо, що дана вимога є найбільш важливою для представників, що проголосували на виборах 2019 року за Ю. Тимошенко, найменш зацікавлені в даній умові виявились ті, хто підтримав Ю. Бойка.

Таблиця 3.23. Середні значення відповідей щодо запропонованих умов за прихильності на виборах 2019

	Вибори 2019	Відхід від авторитаризму
Середній	1	4.34
	2	5.27
	3	2.00
	4	4.80
	5	6.00
	6	5.88

Під час аналізу із засновком прихильності на парламентських виборах 2019 року не було виявлено відмінностей між групами у перевазі тих чи інших умов.

Таблиця 3.24. Відмінність відповідей щодо запропонованих умов за засновком прихильності на парламентських виборах 2019

	χ^2	df (ступенів свободи)	p
Розвиток культурних ініціатив	5.84	5	0.322
Зміцнення національної ідентичності	2.64	5	0.755
Збільшення виробництва власної зброї	6.09	5	0.297
Залучення бізнесу до реформ	4.60	5	0.467

Із засновком прихильності на можливих виборах 2024 (кому респондент надав би перевагу під час президентських виборів), відмінність виявилась в умові визнання владою своїх слабкостей та помилок, а також відході від практики замовчування незручних питань та тем у комунікації з народом ($p=0.034$).

Таблиця 3.25. Відмінність відповідей щодо запропонованих умов за засновком прихильності на виборах 2024

	χ^2	df (ступенів свободи)	p
Визнання помилок	10.4	4	0.034

З допомогою середніх показників визначаємо, що дана умова у визнанні свої помилок притаманна людям, що підтримають В. Зеленського на можливих президентських виборах 2024 року.

Таблиця 3.26. Середні значення відповідей щодо запропонованих умов за засновком прихильності на виборах 2024

	2024 вибори	Визнання помилок
Середній	1	6.43
	2	4.80
	6	6.22
	5	6.00
	3	4.67

Аналіз груп із засновком різної вираженості приписування владним інститутам всемогутності та етичними чеснотами (містифікація влади) не виявив жодної відмінності. Зате ми визначили значущу відмінність у засновку прагнення і очікування отримувати прояви турботи, захисту у різних сферах життя від владних суб'єктів щодо запропонованих умов підвищення довіри до влади.

З допомогою середніх визначаємо, що респонденти, у котрих наявний високий рівень очікування отримувати прояви турботи від влади – є прихильниками створення уряду національної єдності/порятунку, допуску до управління державою різних опозиційних сил та умови гарантування демобілізації для тих, хто наразі відвоював відведений термін (2 чи 3 роки).

Таблиця 3.27. Відмінність відповідей щодо запропонованих умов за засновком методики патерналізму

	χ^2	df (ступенів	p
--	----------	--------------	---

		свободи)	
Уряд національної єдності	6.88	2	0.032
Повернення Залужного	10.04	2	0.007
Закриття телемарафону	10.96	2	0.004
Залучення експертів, громадськості для прийняття критичних рішень	5.88	2	0.053
Гарантія демобілізації через 2-3 роки служби	18.65	2	< .001

Респонденти, котрі вважають значимою умову повернення В. Залужного на посаду Головнокомандувача ЗСУ або на керівні посади у владі насамперед мають низький рівень бажання опіки/турботи від владних інституцій.

Також, ті самі респонденти вважають відмову від практики єдиного телемарафону, повернення в інформаційний простір альтернативних медіа дуже важливою для підвищення рівня довіри до влади. Так само необхідною для них є умова залучення експертів до обговорення та вироблення рішень, критичних для країни.

Таблиця 3.28. Середні значення відповідей щодо запропонованих умов за засновком методики патерналізму

	Бажання опіки	Уряд нац. єдності	Повернення Залужного	Закриття телемарафону	Критичні рішення спільно з громадськістю	Гарантія демобілізації
Середній	1	4.40	4.13	5.48	6.20	6.48

	2	2.82	1.82	2.82	4.82	4.45
	3	2.00	7.00	7.00	7.00	0.00

Аналіз груп із засновком різної вираженості зняття з себе відповідальності на зовнішні чинники та ставлення до закону не виявив жодної відмінності.

Рівень локусу контролю та покладання на зовнішні чинники не виявив жодних відмінностей у наданні важливості тих чи інших умов підвищення довіри. Але рівень інтернальності показав відмінність у двох зазначених вимогах: стимулювання реформ та швидке виконання умов, необхідних для вступу до ЄС та спрямування коштів на воєнні потреби та зменшення будь-яких інших державних чи муніципальних витрат.

Завдяки таблиці 3.29 визначаємо, що респондентам з інтернальним локусом контролю (фокус на особистісні якості та закономірні наслідки власних дій) притаманно надавати велике значення умовам, що стимулюють реформи та гарантують швидкі дії, необхідні для вступу до Євросоюзу, також вони наполягають на спрямуванні коштів на воєнні потреби.

Таблиця 3.29. Відмінність відповідей щодо запропонованих умов за засновком рівню інтернальності

	χ^2	df (ступенів свободи)	p
Спрямування коштів на воєнні потреби	7.34	2	0.026

Виконання умов для вступу в ЄС	8.50	2	0.014
-----------------------------------	------	---	-------

Аналіз груп із засновком різного рівня політичної участі з запропонованими умовами не виявив жодної відмінності.

Таблиця 3.30. Середні значення відповідей щодо запропонованих умов за засновком рівню інтернальності

	Інтернальність	Вступ до ЄС	Воєнні потреби
Середнє	1	6.43	6.36
	2	5.30	5.17
	3	4.58	5.38

Як бачимо, група тих хто готовий і надалі підтримувати діючу владу тільки за певних умов, є достатньо багаточисловою та різноманітною за демографічними та психолого-політичними характеристиками. Значна кількість висунутих ними умов, пов'язана з нереалізованими досі, важливими для країни реформами, боротьбою з корупцією, відходом від авторитарного та ручного управління державою (навіть вимогами щодо відставки конкретних соратників Президента). Частина вимог є більш значимою для людей певної статі, тих хто проживає в Україні чи за кордоном, має визначені політичні преференції, а також для людей з різним рівнем патерналізму та локусу контролю.

3.3. Методичні рекомендації щодо підвищення довіри до влади в умовах воєнного часу з урахуванням особливостей різних електоральних сегментів

У ході проведених нами видів аналізу були виявлені взаємозв'язки між демографічними та психолого-політичними змінними та умовами, які висувають досліджувані задля підвищення довіри до влади.

Це дає нам можливість в загальному вигляді розробити практичні рекомендації щодо підвищення рівня довіри до влади враховуючи особливості осіб-прихильників різних сценаріїв.

Щоб підвищити рівень довіри до влади в Україні в умовах війни та сучасного стану країни, потрібно приділити увагу кільком ключовим аспектам. По-перше, важливо забезпечити транспарентність та обліковість в діяльності влади, щоб громадяни могли відслідковувати її рішення та витрати в зручному для них форматі. Тобто влада має активно публікувати свою діяльність, це забезпечить громадський контроль та створить враження відкритості, а не замаскованості та таємничості. Необхідно активно залучати громадськість до процесів влади через публічні слухання та консультації, обговорення стратегій та рішень, щоб підвищити відчуття відповідальності перед народом.

Боротьба з корупцією є ще однією важливою складовою в умовах війни, можна сказати «наболівшою темою», і для цього потрібно створити ефективні механізми, які б забезпечили контроль та покарання корупціонерів, на всіх рівнях влади (це може бути зміцнення контролю за декларуванням майна посадовців, впровадження більш прозорих та ефективних процедур закупівель та загалом адміністративних процесів, можливо в онлайн форматі).

Політична реформа також необхідна для забезпечення більшої конкуренції та представництва інтересів громадян. Це може включати в себе зміни в системі виборів та процедурах підбору кандидатів, заборона фінансування політичних партій з тіньових джерел. Крім того, важливо мати ефективну комунікаційну стратегію, щоб пояснювати громадянам дії влади та досягнення, важливо забезпечити

доступність та зрозумілість інформації для всіх шарів суспільства. І, нарешті, розвиток та створення соціальних програм для підтримки тих, хто потребує допомоги, особливо під час війни. Налаштування незалежних медіа на передові позиції в просторі, зниження показів тих каналів інформації, що є залежними або підпорядковуються певному політичному органу/особі.

Усі зазначені вимоги є достатньо важливими, а їх впровадження очевидно з позиції нормального розвитку держави, політичних, соціальних та економічних процесів у ній. Але важливо також розуміти, що різні умови, як показало наше дослідження виявляють більш значимими для тих чи інших категорій людей (молоді чи старших, чоловіків та жінок, українців за кордоном та в межах країни, а також для прихильників різних політичних сил тощо).

Це означає, що комунікація влади з різними цільовими групами має бути достатньо гнучкою, відкритою, щирою та при цьому враховувати особливості сегментів, на які вона спрямована. Наприклад, непересічна роль мільйонів українців, які наразі перебувають за кордоном потребує особливою уваги з боку влади, налагодженню діалогу та обміну думками, яке, з одного боку, дозволить підтримати належний рівень довіри до існуючої влади, а з іншого – забезпечить підґрунтя для повернення цих громадян.

Іншим прикладом може бути налагодження комунікації в політичними опонентами та їхніми прихильниками, що зменшить соціальну напругу та потенційні розломи у суспільстві та забезпечить ґрунт для розвитку плюралізму та вироблення більш якісних та експертних рішень в важливих для держави питаннях.

Від громадян важлива готовність приймати всі ці зміни, підлаштовуватись під складні обставини та з розумінням до цього ставитись, підвищувати свою політичну обізнаність, критичне

мислення та участь у політичних процесах країни. Це один із базисів сприяння зміцненню довіри до влади та підвищенню якості життя населення в умовах війни.

Висновки до розділу 3

На основі аналізу результатів дослідження, а саме описових статистик загальної вибірки було виявлено, що більше половини респондентів не довіряє владі.

Більшість вибірки склала жіноча стать, віковий діапазон складає від 18 до 25 років, що знаходиться на території України, які мають прихильність до Зеленського та довірилися йому в 2019 р., з високим рівнем бажання опіки від влади та низькому рівні універсальній властивості закону з схильністю до інтернального локусу контролю та посередньому рівні політичної участі. Щодо цінностей то провідними для нашої вибірки стали гедонізм, самостійність та універсалізм, найменш важливою цінністю виявилась традиція.

Під час аналізу групи респондентів, які не підтримують владу, було виявлено, що тут переважають особи віком від 18 до 25 років (72%). Більшість з них підтримували Петра Порошенка на виборах 2019 року, але не визначили свою позицію на виборах 2024 року. Вони виявили високий рівень бажання опіки від влади, але низьке ставлення до закону. Рівень екстернального локусу контролю нижчий від інтернального, що вказує на внутрішню визначеність дій. Головними цінностями для них є гедонізм та особистий комфорт, а політична участь вважається низькою.

Було виявлено деякі відмінності між двома групами прихильників різних сценаріїв довіри до влади. Ставлення до закону є більш сумлінним для групи, що має високий рівень довіри до влади. Респонденти, які зневірилися у нашій владі мають високий рівень

показників зняття відповідальності/ перекладання відповідальності на владу та екстернальний напрямок локусу контролю. Враховуючи проаналізовані цінності та їх значущість для кожної з груп встановлено, що шкала досягнення більш характеризує групу з високим рівнем довіри до влади, так само як і шкала конформізму. Респонденти з високим рівнем довіри до влади вважають найважливішим у житті власний розвиток; на відміну від зневірених ці респонденти мають дещо вищий рівень з політичної участі. Також встановлено що частка респондентів що підтримували Петра Порошенка у виборах 2019р. належать до групи зневірених у владі.

Проведений регресійний аналіз не показав результативності, але кореляційна матриця з незалежною змінною довіра до влади свідчить про зв'язок з екстернальністю та інтернальністю, прихильністю на виборах 2019-го року, висуненням умови щодо справедливого судочинства та рівного покарання за порушення законів, а також поліпшення щирості та правдивості в комунікації влади з народом.

Аналіз дослідження умов показав що найбільш значимими для групи зневірених є критерії покарання винних за корупційні злочини; спільна з експертами розробка інструментів, які унеможливають більшість корупційних схем, знищення касти недоторканих; далі за актуальністю ідуть потреби збільшення виробництва зброї та виключення російських наративів. Для чоловіків більш важливою є умова про реформи та справедливе судочинство; для жінок це сприяння просвітницьким культурним ініціатива та право на виїзд закордон чоловікам. Виявлено що респонденти, які перебувають за кордоном більше звертають увагу на умову спільної експертної розробки протидії корупції та сприяння просвітницькими культурним ініціативам. Умова щодо відмови від авторитаризму ручного управління виявилась значущою для тих, хто не підтримував нинішню

владу на виборах 2019 року (наприклад, для прихильників Юлії Тимошенко). Умова щодо визнання помилок відходу від практики замовчування незручних питань виявилось значимою для людей які ймовірно підтримають Зеленського у можливих виборах 2024р.

Респонденти з високими очікуваннями опіки від влади підтримують умови національної єдності, участь опозиції в управлінні та демобілізацію. Ті, хто менше очікують турботи від влади, вважають важливими впровадження альтернативних медіа та залучення експертів до прийняття критичних рішень. Респондентам з внутрішнім локусом контролю притаманно надавати велике значення стимулюванню реформ та виконанню умов, пов'язаних зі вступом в ЄС.

Група, що повністю підтримує владу, складається з молодих жінок віком 18-25 років, які підтримували Володимира Зеленського на виборах 2019 року. Наразі їхня позиція стосовно виборів 2024 року не стійка, що може свідчити про зміну поглядів. Вони більш схильні до зовнішньої визначеності дій, можливо, під впливом соціального середовища та медіа.

ВИСНОВКИ

У ході проведення дослідження було визначено політико-психологічні цінності осіб-прихильників різних сценаріїв підвищення рівня довіри до влади. Для досягнення цієї мети було реалізовано наступні завдання дослідження:

1. Проаналізовано теоретичні підходи до визначення поняття «довіра до влади» та результати досліджень різних чинників довіри до влади у працях вітчизняних та зарубіжних авторів. Підкреслено, що ця довіра є важливим фактором легітимного функціонування владних структур, сприяє переконанню суспільства в важливості політичних акторів. Відзначено, що це поняття вивчалось ще з часів Арістотеля та зазнало активного розвитку в сучасній політичній думці. Різноманітні теорії пояснюють фактори, що впливають на рівень довіри, включаючи політичну консолідацію, стабільність та політичну культуру та участь, розуміння дій влади, рівень налагодження комунікації тощо. Ф. Фукуяма виділив соціальний капітал як ключовий чинник довіри, але вказав на необхідність часу для його зростання. Україна, як посткомуністична країна, стикається з викликом підвищення довіри, згідно з останніми дослідженнями, цей процес є тривалим та чутливим до різних факторів, таких як стан війни та зовнішній тиск, економічна ситуація тощо.

2. Розроблено загальну методологічну схему дослідження психолого-політичних особливостей осіб з різним рівнем довіри до влади та прихильників різних умов та сценаріїв її підвищення. Для реалізації поставлених емпіричних завдань нами було обрано ряд методик: методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.); когнітивна орієнтація (локус контролю)» Дж.Роттера; скорочений варіант опитувальника рівня політичної участі Л. Кіяшко; «Опитувальник рівня патерналізму у ставленні до інститутів влади» (Т. Стефаненко, О. Тихомандрицька, Є. Белінська). Сформовано вибірку (105 респондентів)

віком від 18 років, обох статей, які проживають в різних регіонах України та за кордоном і є прихильниками різних політичних сил. Для обробки результатів використано описові статистики, частотний аналіз, кореляційний аналіз, лінійний регресійний аналіз, Т-критерій Стьюдента та Манна-Уїтні для порівняння двох незалежних вибірок.

3. Було емпірично досліджено особливості осіб-прихильників різних сценаріїв підвищення довіри до влади за визначеними критеріями та змінними. Найменшою за кількістю виявилась група, що зовсім не підтримує владу, в більшій мірі це молоді люди від 18-25 років, що підтримали П. Порошенка у виборах 2019 року. Ця група виявляє велике бажання опіки від влади, високий рівень інтернальності, з великою цінністю гедонізму. Було з'ясовано, що ставлення до закону є нижчим у групи, що не підтримує дії нинішньої влади, вони також мають низький рівень взяття на себе відповідальності, але вищий рівень екстернальності ніж у тих, хто цю владу підтримує. Цінність досягнення є важливішою для людей з довірою до влади, вони мають більшу політичну залученість, ніж група з недовірливим ставленням. З'ясовано, що прихильники П. Порошенка зараз займають позицію недовіри. Знайдено кореляцію між складовими довіри до влади та політичною прихильністю на виборах 2019 року, локусом контролю, а також висуненням певних вимог до влади (справедливого покарання порушників закону та корупціонерів, поліпшення щирості та правдивості в комунікації між народом та владою).

4. Було проведено аналіз умов, які висувають досліджувані задля збереження довіри до влади. З'ясовано, що важливими умовами задля підвищення довіри є боротьба з корупційними злочинами, спільна з експертами розробка інструментів, що будуть унеможлиблювати цю проблему, знищення «касти недоторканих». Наступними по актуальності є чинники щодо підвищення виробництва зброї та боротьба з російськими наративами. Чоловіки більш переймаються за забезпечення умов судової

реформи, жінки за сприяння просвітницьким ініціативам та праву виїзду чоловікам за кордон. Умова щодо відмови від авторитаризму стала важливою для тих, хто в 2019 році на виборах підтримав Ю. Тимошенко.

За допомогою середніх визначено, що респонденти з високим рівнем очікувань на отримання турботи від влади також цінують умови створення уряду національної єдності, допуску опозиції до управління та гарантії демобілізації. Респонденти з низьким бажанням опіки вважають важливим повернення В. Залужного на посаду Головнокомандувача ЗСУ та повернення альтернативних медіа. Вони також підтримують залучення експертів до прийняття критично важливих для країни рішень.

5. Розроблено методичні рекомендації щодо підвищення довіри до влади в умовах воєнного часу з урахуванням особливостей різних електоральних сегментів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева, Т. (1998). Легітимність влади у період транзиту. *Політична думка, (3-4)*, С. 109-120.
2. Боднар, М. Б. (2013). *Етнопсихологія: навчальний посібник*. Кременець: ВЦ КОГПІ.
3. Вебер, М. (1998). Про деякі категорії соціології розуміння. *Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика*, С. 104-156.
4. Гоббс, Т. (2000). *Левіафан*. Київ: Дух і літера.
5. Головаха, Є. (2016). Українське суспільство: шляхи трансформації. *Український соціологічний журнал, (1-2)*, С. 26-30.
6. Гордієнко, К. О. (2015). Захист прав людини у діяльності психолога: *тези VI Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, у рамках відзначення Всеукраїнського тижня права, присвяченого річниця проголошення Загальної декларації прав людини та Дню людини (Київ, 24 груд. 2015 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, (*Doctoral dissertation*).
7. Дарнопих, Г. Ю. (2013). Криза суспільної довіри до держави: сучасні реалії. *Вісник Національного університету Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право, (4)*, С. 173-183.
8. Зеленько, Г. (2018). Довіра до суспільно-політичних інститутів в Україні і наслідки її дефіциту для країни. *Studia politologica Ucraino-Polona, (8)*, С. 108-118.
9. Карнаух, А. А., & Зайченко, Л. М. (2020). Осмислення понять «довіра» та «політична довіра» у політичній науці. Вип. 28. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22*. С. 60-66.

10. Кияшко Л.О. (2013). *Політична участь молоді сучасної України: психологічні чинники активізації: монографія*. Київ: Міленіум. 216 с.
11. КМІС. (2023). *Динаміка сприйняття напрямку справ в Україні та довіра до окремих інституцій між травнем 2022 року та жовтнем 2023 року*. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1321&page=1>
12. Князева, О. В. (2020). Довіра в дискурсі державного управління. *Державне будівництво*. Одеса: ОРІДУ НАДУ (1).
13. Кожем'якіна, О. М. (2019). *Довіра як ціннісна основа соціальної взаємодії*. Черкаси: ФОП Гордієнко Є.Л.
14. Кузіна, І. І. (2010). Довіра політичним інститутам: теоретичні уявлення та підходи до емпіричного вимірювання. *Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки*, 15(14), С. 67-75.
15. Кузіна, І. І. (2014). Фактори довіри політичним інститутам: теоретичні підходи та індикатори. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*, (32), С. 70-75.
16. Ларкіна, І. В. (2015). Довіра до влади та образ держави у сприйнятті східних та західних європейців. *Вісник Національного університету оборони України*, 3 (46). С. 178-183.
17. Лок, Д. (2001). *Два трактати про врядування*. [пер. з англійської О. Терех, Р. Димирець]. Київ: «ОСНОВИ». С. 138-141.
18. Лопушинський, І. П. (2013). Довіра до влади як державотворчий чинник в Україні. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*, (2). Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2013_2_23

19. Мартинюк, І., & Соболева, Н. (2012). Соціологія довіри в українських реаліях. *Соціальні виміри суспільства*, (4), С. 78-112.
20. Балакірева, О. М., & Дмитрук, Д. А. (2015). *Моніторинг громадської думки населення України: кінець 2015 року*. URL: <https://www.uisr.org.ua/img/upload/files/2016%2001%2014%20PR%201.pdf>
21. Москвич, Л. М. (2011). Суспільна довіра до суду як показник ефективності судової влади. *Вісник Верховного Суду України*, (2), С. 25-30.
22. Назаренко, М., & Левицький, А. (2021). Сучасний стан та шляхи вдосконалення політичної довіри в умовах демократизації. *Публічне управління і право: історія, теорія, практика*. Вип. 1. С. 48-54.
23. Назарук, О. М. (2012). Довіра як передумова формування позитивного соціального досвіду особистості. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПНУ*, 12, С. 216–224.
24. Никоненко, С. В. (2011). Концепція підвищення ефективності управління соціальним капіталом страхової компанії. *Ефективна економіка*, (6). Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=585>
25. Османова, А. М. (2020). Психологічні детермінанти розвитку ідентичності особистості. *III Міжнародна науково-практична конференція «Генеза буття особистості»*. Київ. ДП «Інформаційно-аналітичне агентство». С.105.
26. Паращевін, М. А. (2014). Проблема розведення довіри зі спорідненими феноменами. *Інститут соціології НАН України. Соціологія, політологія, наук. журнал*. К. : НАУ, 1, С. 58–62.
27. Пачева, Н. О. (2013). Довіра як основа формування соціального капіталу. *Сталий розвиток економіки*, 4 (21), С. 320-323

28. Пашина, Н. П. (2013). *Формування політичної ідентичності в умовах демократичної трансформації українського суспільства*: моногор. Луганськ: Ноулідж. 416 с.
29. Перепелиця, Н. О. (2019). Довіра як чинник політичного розвитку: погляд Френсіса Фукуями. *Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»*. *Політикус: наук. журнал*. (2), С.11-16.
30. Погорелий, С. С. (2010). Довіра до державної влади як категорія політичного управління. *Державне управління*, 3, С.100-105.
31. Погоріла, Н. (2003). Довіра населення до політичних та публічних інституцій у порівняльному контексті. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, (3), С. 144-156.
32. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів. (2024, лютий, 07). Разумков центр. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-liutyi-berezen-2023r>
33. Рябінчук, М. В. (2012). Соціальний капітал: структура та зміст. *ВІСНИК НТУУ «КПІ»*. 2(35), С.59-64.
34. Рябцев, Г. (2014). Відновлення ресурсу довіри як необхідна умова вироблення дієвої державної політики в Україні. Київ: *Національна академія державного управління при Президентові України*. Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=843>
35. Семків, І. І. (2013). Адаптація методики Ш. Шварца «Портрет цінностей» українською мовою. *Практична психологія та соціальна робота*, 1, С. 12-28.
36. Сичова, А. (2010). Феномен політичної довіри крізь призму концепції легітимності. *Науковий вісник Ужгородського*

університету: Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла». Вип. (15). С. 53-56.

37. Ставнюк, В. (2002). *Нікомахова етика*. Київ: Аквілон-Плюс. 480 с.
38. Супрунець, Т. А. (2013). Концептуалізація поняття довіра” в контексті соціо-гуманітарних досліджень. *Вісник Львівського університету. Серія: Соціологічна*, (7), С. 77-86.
39. Українське суспільство 1992-2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. (2012). За ред. д. ек. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України, 660 с.
40. Фукуяма, Ф. (2020). *Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції*. Переклад Р. Корнута. Київ: Наш формат. (2) 576 с.
41. Чабанна, М. (2014). *Довіра до політичних інститутів: передумови та наслідки для демократії*. Київ: Магістеріум. Випуск 58. Політичні студії. 14 с.
42. Чуніхіна, С. Л. (2021). Етичні засади діяльності політичного психолога. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, (3), С. 125-130.
43. Щедрова, Г. П., & Кормич, М. О. (2020). Чинник довіри як інструмент політичних технологій. *Hileya: Scientific Bulletin/Gileya*, 154. P. 335.
44. Braithwaite, V. (1998). Communal and exchange trust norms: Their value base and relevance to institutional trust. *Trust and governance*, 1, pp. 46-74.
45. Fukuyama, F. (2015). The end of history?. In *Conflict after the Cold War*. Routledge pp. 16-27.
46. Fukuyama, Francis. (1996). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. Simon and Schuster,

47. Gabriel, O. W., & Walter-Rogg, M. (2008). Social capital and political trust. *Social capital in Europe: Similarity of countries and diversity of people*, pp. 219-250.
48. Hardin R. (2002). Trust and Trustworthiness. New York: *Russell Sage Foundation*, P. 234.
49. Hardin, R. (1999). Do we want trust in government. *Democracy and trust*, pp. 22-41.
50. Hardin, R. (2000). The public trust. Disaffected democracies: What's troubling the trilateral countries. Putnam, Princeton: *Princeton University Press*. pp. 31-51.
51. Hosking, G. (2014). Trust: A history. OUP Oxford: *Oxford University Press*, P. 211.
52. Leach, W. D., & Sabatier, P. A. (2005). To trust an adversary: Integrating rational and psychological models of collaborative policymaking. *American Political Science Review*, 99(4), pp. 491-503.
53. Luhmann, N. (2018). Trust and power. John Wiley & Sons. *Polity*. P. 208.
54. Mishler, W., & Rose, R. (2001). What are the origins of political trust? Testing institutional and cultural theories in post-communist societies. *Comparative political studies*, 34(1), pp. 30-62.
55. Newton, K. (2001). Social trust and political disaffection: Social capital and democracy. *International Political Science Review*. Vol. 22, No. 2. pp. 201-204
56. Pohorielyi, S. S. (2010). Dovira do derzhavnoi vlady yak katehoriia politychnoho upravlinnia (Trust in government as a category of political governance). *Derzhava ta rehiony. Ser. Derzhavne budivnytstvo-State and regions. State Building Series*, 3, pp. 95-100.
57. Putnam, R. D. (2015). Bowling alone: America's declining social capital. In The city reader Routledge. *Journal of Democracy* 6 (1). pp. 188-196.

58. Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online readings in Psychology and Culture*, 2(1), P. 11.
59. Sztompka P. (1999) Trust: a sociological theory. Cambridge: *Cambridge university press*. P. 214.

ДОДАТКИ

Додаток А

Критерії статистичної значущості у виділених умовах довіри

	демобілізація	виїзд закордон	правда однак	каста недоторк	інше зброя
N	105	105	105	105	104
Пропущений	0	0	0	0	1
Середній	6.09	4.75	5.87	6.48	3.04
Медіана	7	5	7	7	3.00
Мода	7.00	7.00	7.00	7.00	0.00
Стандартне відхилення	1.73	2.36	1.72	1.29	2.48
Мінімум	0	0	0	0	0
Максимум	7	7	7	7	7
Шапіро-Уїлк W	0.596	0.832	0.700	0.469	0.889
Шапіро-Уїлк р	< .001	< .001	< .001	< .001	< .001

ДОДАТОК Б

Критерій статистичної значущості у методиці рівня патерналізму

	Містифікація влади	Бажання опіки	Зняття відповідальності з себе	Ставлення до закону	Загальне по методиці
N	105	105	105	105	105
Пропущений	0	0	0	0	0
Середній	2.35	2.85	1.45	1.35	1.98
Медіана	2	3	1	1	2
Мода	2.00	3.00	1.00	1.00	2.0

Шапіро-Уїлк W	0.699	0.428	0.632	0.604	0.298
Шапіро-Уїлк p	< .001	< .001	< .001	< .001	< .001

ДОДАТОК В

Критерій статистичної значущості у методиці локусу контролю Дж. Роттера

	екстернальність	інтернальність
Середній	2.40	1.89
Медіана	2	2
Мода	2.00	2.00
Стандартне відхилення	0.511	0.593
Мінімум	1	1
Максимум	3	3
Шапіро-Уїлк W	0.664	0.757
Шапіро-Уїлк p	< .001	< .001

ДОДАТОК Г

Критерій статистичної значущості у методиці рівня політичної участі

	політична участь
Середній	3.81
Медіана	4
Мода	4.00
Стандартне відхилення	2.02
Мінімум	0
Максимум	9
Шапіро-Уїлк W	0.958
Шапіро-Уїлк p	0.002

ДОДАТОК Д

**Критерій статистичної значущості у методиці Ш. Шварца PVQ
«Портрет цінностей»**

	Традиція	Доброзичливість	Універсальність	Гедонізм	Досягнення	Влада	Безпека
N	105	105	105	105	105	105	105
Пропущений	0	0	0	0	0	0	0
Середній	29.7	46.4	47.47	48.0	46.6	40.7	46.2
Медіана	28	48	48	50	50	40	48
Стандартне відхилення	11.7	7.30	6.75	10.3	10.6	11.9	7.54
Мінімум	10	23	27	17	18	13	28
Максимум	55	60	60	60	60	60	60
Шапіро-Уїлк W	0.950	0.954	0.943	0.897	0.925	0.925	0.925
Шапіро-Уїлк p	< .001	0.001	< .001	< .001	< .001	0.001	0.001

ДОДАТОК Е

**«Опитувальник рівня патерналізму у ставленні до інститутів влади»
(Т. Стефаненко, О. Тихомандріцька, Є. Белінська)**

Твердження	1	2	3	4	5	6	7
1. Людина, яка займає високу державну посаду, краще за інших розуміє ситуацію в країні							
2. Уряд насамперед має піклуватись про благополуччя громадян							
3. Від дій кожного з нас залежить, які рішення приймають люди, наділені владою							
4. Пересічні громадяни не мають права критикувати діяльність владних структур							
5. В будь-яких умовах насамперед від президента							

залежить добробут країни							
6. Задача влади – зробити так, щоб кожна людина мала певні соціальні гарантії							
7. Від пересічних громадян мало що залежить							
8. Треба жити не по закону, а по совісті							
9. Якщо на посаді голови держави опинилася невідповідна цій посаді людина, то наслідки торкнуться кожного громадянина							
10. Будь-яка влада має піклуватись про людей							
11. Особистий добробут залежить від ініціативи самої людини							
12. Жодна влада не може бути вища закону							
13. Наведенням порядку в країні має займатись виключно людина особливого складу: сильна, розумна, талановита							
14. Як батько в родині, людина, яка стоїть на чолі країни, зобов'язана захищати тих, хто цього потребує							
15. За все, що відбувається в країні, несе відповідальність влада							
16. В ідеалі люди, які входять у вищі ешелони влади, можуть бути звільнені від відповідальності перед законом							
17. Ситуація в країні цілковито залежить від перших осіб держави							
18. Марно покладатись на підтримку влади – сподіватись можна лише на себе							
19. За наявності бажання будь-який громадянин може змінити що-небудь в житті своєї країни							
20. В ідеальному суспільстві більшість соціальних структур не потребують контролю з боку влади							

Методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.)

	НАСКІЛЬКИ ПОДІБНОЮ ДО ТЕБЕ Є ЦЯ ЛЮДИНА					
	Дуже подібна	Така ж як я	Майже така, як я	Трішки така як я	Не така як я	Зовсім не така як я
1. Для нього важливо вигадувати щось нове і бути творчим. Він любить все робити оригінально						
2. Для нього важливо бути багатим. Він хоче мати багато грошей і дорогих речей						
3. Для нього важливо, щоб усіх людей у світі вважали рівними. Вважає, що кожен повинен мати рівні шанси у житті						
4. Для нього важливо показати свої здібності. Він хоче, щоб люди захоплювались тим, що він робить						
5. Для нього важливо жити у безпечному середовищі. Він уникає всього, що може загрожувати втраті безпеки						
6. Він вважає, що важливо робити багато цікавих речей у житті. Він завжди намагається спробувати щось нове						
7. Він вважає, що люди повинні робити те, що їм говорять. Переконаний, що люди повинні дотримуватися правил завжди, навіть тоді, коли ніхто не бачить						
8. Для нього важливо вислухати думки людей, які відрізняються від нього. Навіть якщо він з ними не погоджується, він все ж хоче їх зрозуміти						
9. Він вважає, що не варто просити більше, ніж вже маєш. Він переконаний, що люди повинні бути задоволені з того, що у них вже є						
10. Він шукає будь-яку нагоду, щоб розважитись. Для нього важливо робити те, що приносить йому задоволення						

11. Йому подобається самостійно вирішувати, що робити. Для нього важливо бути вільним у плануванні та у виборі своєї діяльності						
12. Для нього важливо дбати про близьких людей. Він намагається дбати про їхнє добро						
13. Для нього важливо бути успішним. Він любить вражати інших						
14. Для нього важлива безпека його країни. Він вважає, що держава повинна бути на сторожі внутрішньої та зовнішньої загрози						
15. Він любить ризикувати, завжди шукає пригод						
16. Для нього важливо поводити себе правильно. Він намагається уникати вчинків, які для інших здаються помилковими						
17. Йому подобається бути керівником і вказувати іншим, що вони повинні робити. Він хоче, щоб люди робили те, що він каже						
18. Для нього важливо бути вірним своїм друзям. Він хоче присвятити себе близьким людям						
19. Він щиро вірить у те, що люди повинні піклуватись про природу. Для нього важливо доглядати навколишнє середовище						
20. Для нього важливо бути релігійним. Він старається дотримуватися своїх релігійних переконань						
21. Для нього важливою є чистота та порядок. Він зовсім не любить, коли серед речей безлад						
22. Він вважає, що важливо цікавитися багатьма речами. Він цікавий і старається все зрозуміти						
23. Він переконаний, що всі народи у світі повинні жити в гармонії. Поширення ідеї миру між усіма людьми для нього є важливим						
24. Він вважає, що бути амбітним – це важливо. Він намагається показати, наскільки він здібний						
25. Він вважає, що все треба робити традиційними способами. Для нього важливо дотримуватися звичаїв, яких його навчили						
26. Для нього важливо насолоджуватись життям та отримувати. Він любить себе розважати						
27. Для нього важливо відповідати потребам інших людей. Він намагається підтримати тих, кого знає						
28. Він переконаний, що завжди повинен виявляти повагу до батьків та старших людей. Для нього важливо бути слухняним						
29. Він хоче, щоб зі всіма були справедливими, навіть із тим, кого він не знає. Для нього важливо захищати слабких у суспільстві						
30. Він любить сюрпризи. Для нього важливо, щоб його життя було цікавим						
31. Він боїться захворіти. Бути здоровим – дуже важливо для нього						

32. Бути попереду у житті дуже важливо для нього. Він все намагається робити краще ніж інші						
33. Для нього важливо прощати людей, які його образили. Він намагається побачити хороші сторони в людях і не ображатися						
34. Для нього важливо бути незалежним. Він любить покладатися на себе						
35. Для нього важливо, щоб його країна мала стабільний уряд. Він турбується про забезпечення соціального порядку						
36. Для нього важливо весь час бути ввічливим з іншими людьми. Він намагається ніколи не дратувати та не турбувати інших						
37. Він дуже хоче насолоджуватись життям. Гарне проведення часу є дуже важливим для нього						
38. Для нього важливо бути скромним. Він намагається не привертати до себе увагу						
39. Він завжди хоче бути тим, хто приймає рішення. Він любить бути лідером						
40. Для нього важливо пристосуватися до природи. Він вважає, що люди не повинні змінювати природу						

ДОДАТОК 3

Методика «Когнітивна орієнтація (локус контролю)» Дж. Роттер

Інструкція. Наводиться ряд парних тверджень. Вирішіть, з яким із них Ви згодні більшою мірою, і обведіть кружком відповідну йому букву - «а» або «б».

1. а) діти потрапляють в біду тому, що батьки занадто часто їх карають; б) в наш час неприємності відбуваються з дітьми найчастіше тому, що батьки занадто м'яко ставляться до них.

2. а) багато невдачі походять від невезіння; б) невдачі людей є результатом їх власних помилок.

3. а) одна з головних причин, чому відбуваються аморальні вчинки, полягає в тому, що оточуючі миряться з ними; б) аморальні вчинки будуть відбуватися завжди, незалежно від того, наскільки старанно оточуючі намагаються їх запобігти.

4. а) зрештою до людей приходять заслужене визнання; б) на жаль, заслуги людини часто залишаються невизнаними.

5. а) думка, що викладачі несправедливі до учнів, невірно; б) багато учнів не розуміють, що їх позначки можуть залежати від випадкових обставин.

6. а) успіх керівника багато в чому залежить від вдалого збігу обставин; б) здатні люди, які не стали керівниками, самі не використали свої можливості.

7. а) як би Ви не старалися, деякі люди все одно не будуть симпатизувати Вам; б) той, хто не зумів завоювати симпатії оточуючих, просто не вміє ладити з іншими людьми.

8. а) спадковість відіграє головну роль у формуванні характеру і поведінки людини; б) тільки життєвий досвід визначає характер і поведінку.

9. а) я часто помічав справедливість приказки: «Чому бути - того не минути»; б) по-моєму, краще прийняти рішення і діяти, ніж сподіватися на долю.

10. а) для хорошого фахівця навіть перевірка з пристрастю не представляє утруднень; б) навіть добре підготовлений фахівець звичайно не витримує перевірки з пристрастю.

11. а) успіх є результатом старанної роботи і мало залежить від везіння; б) щоб домогтися успіху, потрібно не упустити зручного випадку.

12. а) кожен громадянин може впливати на важливі державні рішення; б) суспільством керують люди, які висунуті на громадські посади, а пересічна людина мало що може зробити.

13. а) коли я будую плани, то завжди переконаний, що зможу здійснити їх; б) не завжди розсудливо планувати далеко вперед, тому що багато залежить від того, як складуться обставини.

14. а) є люди, про яких можна сміливо сказати, що вони нехороші; б) в кожній людині є щось хороше.

15. а) здійснення моїх бажань не пов'язане з везінням; б) коли не знають, як бути, підкидають монету; по-моєму, в житті часто можна вдаватися до цього.

16. а) керівником стають завдяки щасливому збігу обставин; б) щоб стати керівником, потрібно вміти управляти людьми; везіння тут ні при чому.

17. а) більшість з нас не можуть впливати скільки-небудь серйозно на світові події; б) беручи активну участь у суспільному житті, люди можуть управляти подіями у світі.

18. а) більшість людей не розуміють, наскільки їхнє життя залежить від випадкових обставин; б) насправді така річ, як везіння, не існує.

19. а) завжди потрібно вміти визнавати свої помилки; б) як правило, краще не підкреслювати своїх помилок.

20. а) важко дізнатися, чи дійсно Ви подобаєтеся людині; б) число ваших друзів залежить від того, наскільки Ви викликаєте прихильність до себе інших.

21. а) зрештою неприємності, які трапляються з Вами, врівноважуються приємними подіями; б) більшість невдач є результатом відсутності здібностей, незнання, ліні.

22. а) якщо докласти достатньо зусиль, то формалізм і бездушність можна викоренити; б) є речі, з якими важко боротися, тому формалізм і бездушність не викоренити.

23. а) іноді важко зрозуміти, на чому ґрунтуються керівники, коли висувають людину на заохочення; б) заохочення залежать від того, наскільки старанно людина трудиться.

24. а) хороший керівник очікує від підлеглих, щоб вони самі вирішували, що повинні робити; б) хороший керівник ясно дає зрозуміти, в чому полягає робота кожного підлеглого.

25. а) я часто відчуваю, що мало впливаю на те, що відбувається зі мною; б) не вірю, що випадок чи доля можуть відігравати важливу роль у моєму житті.

26. а) люди самотні через те, що не проявляють дружелюбності до оточуючих; б) марно дуже старатися розташувати до себе людей: якщо ти їм подобаєшся, то подобаєшся і так.

27. а) характер людини залежить головним чином від його сили волі; б) характер людини формується в основному в колективі.

28. а) те, що зі мною трапляється - це справа моїх власних рук; б) іноді я відчуваю, що моє життя розвивається незалежно від мене.

29. а) я часто не можу зрозуміти, чому керівники діють так, а не інакше; б) в кінці кінців, за погане управління організацією відповідальні самі люди, які в ній працюють.

ДОДАТОК

Скорочений варіант опитувальника рівня політичної участі (КОРПУ)

1) Перед Вами постав вибір – подивитись по телевізору програму про події політичного життя або подивитись іншу програму. Як Ви вчините?

1. Подивлюсь по телевізору програму про події політичного життя
2. Не знаю
3. Подивлюсь іншу програму

2) Чи будете Ви докладати зусиль до пошуку інформації стосовно політичних подій?

1. Так

2. Не знаю

3. Ні

3) Чи будете Ви детально аналізувати програми та пропозиції політичних партій, перш ніж зробите стосовно них свій вибір?

1. Так

2. Не знаю

3. Ні

4) Уявіть, що Ви підійшли до друзів і чуєте, що вони обговорюють політичну ситуацію в країні. Чи приєднаєтесь Ви до цього обговорення?

1. Так

2. Не знаю

3. Ні

5) Уявіть, що Ви почули політичні новини стосовно подій у країні. Чи будете Ви говорити про ці події у себе вдома з родичами або із своїми товаришами?

1. Так

2. Не знаю

3. Ні

6) Чи зможете Ви переконати у своєму виступі аудиторію (групу людей) у певних політичних поглядах і необхідності певних політичних дій?

1. Так

2. Не знаю

3. Ні

7) Чи вступили б Ви в якусь громадську чи політичну організацію (партію)?

1. Так
2. Не знаю
3. Ні

8) Чи виконували б Ви систематично певні доручення, пов'язані з діяльністю якоїсь політичної сили?

1. Так
2. Не знаю
3. Ні

9) Чи будете Ви активно і систематично брати участь у розробці і реалізації політики певної політичної сили?

1. Так
2. Не знаю
3. Ні